

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

**“Kıçık və orta biznes subyektlərinin iqtisadiyyatın inkişafında rolu,
Almaniya nümunəsi”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Allahverdiyeva Fidan Adil qızı

BAKİ – 2019

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA
MƏRKƏZİ**

BMDM-in direktoru

Dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

“ ___ ” _____ 2019-cu il

“Kiçik və orta biznes subyektlərinin iqtisadiyyatın inkişafında rolu,

Almaniya nümunəsi”

Mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı:060401-Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Xarici İqtisadi fəaliyyət

Qrup: 860

Magistrant

Allahverdiyeva Fidan Adil

Elmi Rəhbər

i.e.n.,dos. Quliyev Asiman Aydın

Proqram Rəhbəri

i.ü.f.d, b.m. Nəcəfova Kəmalə Akif

Kafedra Müdiri

prof.Kəlbiyev Yaşar Atakişi

BAKİ – 2019

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN ECONOMIC DEVELOPMENT IS ON THE EXAMPLE OF GERMANY

Abstract

Relevance of the research: In contemporary competition, SMEs have an impact on the rate of economic growth, the structure and quality of the overall national product. Under these conditions, the need for state support and assistance to SMEs is crucial. The creation and development of small and medium-sized manufacturing enterprises accelerates the application of new innovative technologies in the field of economic activity, creates free competition conditions, increases the level of employment of the population.

The purpose of the research: To develop the role of SMEs in the market economy in Germany's economic development and the relevant recommendations and recommendations in the relevant direction. Objectives of the research are the importance of KOS in the country's economy, support for SMEs in Germany and the identification of opportunities for their implementation in Azerbaijan. Used research methods: Historical logic, statistical analysis, grouping, balance and comparative analysis, observation methods were used in research.

Research methods used: The research work, textbooks and some internet resources of Azerbaijani, English, German, Russian and Turkish authors were used in the research.

Information base of research: Conducting a thorough research in terms of scientific and theoretical bases.

Limitations of research: Limitations are not found.

Results of the research: The role and place of KOS in the economy of the country, support for small and medium-sized businesses in Germany, their application opportunities in Azerbaijan, forms of support for KOS in Azerbaijan and their development have been achieved.

Scientific and practical significance of the results: The results obtained during the research, as well as the suggestions and recommendations proposed can be used to improve the COS, to improve its financial security, and to increase the investment attractiveness of the German sample.

Key words: Small and Medium Enterprise, German Small and Medium Business (Mittelstand), Entrepreneurship Support.

İxtisarlar və İşarələr

KOS – kiçik və orta sahibkarlıq

KOB – kiçik və orta biznes

FİTN – Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi

FMA – Federal Məşğulluq Agentliyi

Aİ – Avropa İttifaqı

ABŞ – Amerika Birləşmiş Ştatları

ÜDM – Ümumi Daxili Məhsul

ASKOSB – Avropa Sənətkarlar, Kiçik və Orta Sahibkarlıq Birliyi

ƏDV – Əlavə Dəyər Vergisi

AİB – Almaniya İnvestisiya Bankı

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	4
I Fəsil: Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti və onun tənzimlənməsinin nəzəri konseptual aspektləri	
1.1. Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial-iqtisadi məzmunu.....	7
1.2. Kiçik və orta sahibkarlığın formaları və onların spesifik xüsusiyyətləri.....	16
II Fəsil: Almaniya da kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti və kompleks təhlili	
2.1. Kiçik və orta biznesin Almaniyanın iqtisadi inkişafına təsiri.....	23
2.2. Kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişaf səviyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi	29
2.3. Almaniya da kiçik və orta biznesin inkişaf etdirilməsində əsas dövlət və maliyyə dəstəklərinin mövcud vəziyyəti.....	37
III Fəsil: Azərbaycan da kiçik və orta biznes subyektləri və Almaniya və Azərbaycan iqtisadiyyatının qarşılıqlı əlaqələri	
3.1. Azərbaycanda kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişafında müasir dövrdə dövlət qayğısının əsas istiqamətlərinin təhlili.....	48
3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatında Alman kiçik və orta biznesindən alınacaq təcrübələrin tətbiqi məsələləri.....	54
3.3 Müasir dövrdə Azərbaycanın kiçik və orta biznesində aparılan islahatların milli iqtisadiyyatın inkişafında rolunun qiymətləndirilməsi.....	60
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	66
ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	68
Cədvəllərin siyahısı.....	72
Sxemlərin siyahısı.....	72
Qrafiklərin siyahısı.....	73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir rəqabət şəraitində kiçik və orta biznes ümumi milli məhsulun strukturuna və keyfiyyət dərəcəsinə, iqtisadi artım tempinə, təsir göstərir. Bu şəraitdə kiçik və orta biznesin dövlət tərəfindən dəstəklənməsinə və ona kömək göstərilməsinə xeyli zərurət yaranır. Kiçik və orta istehsal müəssisələrinin əsasının qoyulması və inkişafı nəticəsində iqtisadi sahələr üzrə yeni innovativ texnologiyaların tətbiqi sürətlənir, azad rəqabət şəraiti yaranır, əhalinin məşğulluq səviyyəsi artır.

Kiçik və orta biznes subyektləri daxili bazarların əmtəə və xidmətlərlə zənginləşdirilməsində, bütün sahələrdə rəqabətin dərinləşməsində, əhalinin tələbatının optimal ödənilməsində, mövcud əmək və material ehtiyatlarının təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb olunmasında mühüm yer tuturlar. Kiçik və orta biznes subyektlərinin sayının artması ölkədə iqtisadi islahatların aparılması, istehsalın texnoloji və idarəetmə strukturunun yenidən qurulması ilə əlaqədardır.

İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatında kiçik və orta müəssisələr müxtəlif adlar altında fəaliyyət göstərir. Belə ki, Almaniyada kiçik müəssisələrin orta müəssisələrdən xüsusi bir fərqi yoxdur və müəssisələrə “orta təbəqə” kimi baxılır. Almaniyada kiçik və orta müəssisələrin tərfi bu formada verilir: “İstehsalda bilavasitə iştirak edən, maliyyələşdirilməsi kapital bazarından olmayan, sahibkarlıq riskini üzərinə götürərək, hüquqi şəxslər tərəfindən sərbəst idarə edilən, ticarətdə, sənayedə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq vahididir”.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi. İqtisadiyyatın bazar iqtisadiyyatı şəraitində olması və iqtisadi amillərin iqtisadiyyatın inkişafında rolu XX əsr iqtisadçılarından bir çoxu tərəfindən səsləndirilsə də, bu sahədə ən qabaqcıl sırada olanlardan alman iqtisadi düşüncə məktəblərinə mənsub olan A.M.Armak, V.Oyken, L.Erxard, H.Giersch və İ.Tuchtfeld kimi iqtisadçılardır. Dissertasiya işində qeyd olunan alimlərlə yanaşı K.John, J.Carlin, P.Koslovski, H.J.Rösner, H.L.Lenel, R.Wrobel, K.Zveig, K.S.Lee, T.Lawson, D.Dequech, D.Colander və s. kimi tanınmış tədqiqatçıların əsərlərindən də istifadə olunmuşdur. Azərbaycanda bu istiqamətdə Z.Ə.Səmədzadə, V.M.Vəliyev, N.İmanov, D.Ə.Vəliyev, Ş.M.Muradov

Ə.Q.Əlirzayev, T.Ə.Quliyev, İ.H.Aliyev, F.A.Fərəcov, T.N.Əliyev, F.Ə.Qənbərov, V.Ə.Rüstəmov, C.B.Quliyev və başqa iqtisadçı alimlər tərəfindən müxtəlif səpgidə tədqiqatlar aparılmış və dəyərli elmi nəticələrə nail olunmuşdur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi kiçik və orta biznes subyektlərinin bazar iqtisadiyyatının Almaniyanın iqtisadi inkişafında rolu və müvafiq istiqamətdə əsaslandırılmış əməli təklif və tövsiyələr hazırlamaqdan ibarətdir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili prinsiplərinin ümumiləşdirilməsi;
- Almaniya kiçik və orta sahibkarlığının mahiyyəti;
- Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətində Almaniya iqtisadiyyatının təşəkkülü xüsusiyyətlərinin araşdırılması və üstünlüklərinin müəyyənəşdirilməsi;
- Almaniya sahibkarlığının inkişaf dinamikasının təhlili və qiymətləndirilməsi;
- Bu sahədə müvafiq beynəlxalq təcrübədən istifadə imkanlarının müəyyən edilməsi;
- Müvafiq istiqamətlərdə əsaslandırılmış əməli təklif və tövsiyələrin hazırlanması.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqat obyekt olaraq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kiçik və orta biznes subyektləri seçilmişdir. Tədqiqat obyekt kimi həm də Almaniyanın kiçik və orta biznesi öyrənilərək Azərbaycana müasir nümunə kimi təklif və tövsiyələrin işlənilib hazırlanmasıdır. Tədqiqatın predmetini isə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri arasında mövcud olan iqtisadi münasibətlər sisteminin alman nümunəsi səviyyəsinə yaxınlaşdırmaq fəaliyyətinin təhlili və təkmilləşdirilməsi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işinin nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiqat olunan mövzuya dair mövcud elmi ədəbiyyatda əks olunmuş nəzəri baxışlar, metodoloji yanaşmalar, həmçinin, Almaniya qəbul olunmuş sosial-iqtisadi inkişaf konsepsiyaları, müxtəlif dövlət proqramları, qanunlar, digər qanunvericilik aktları və normativ-hüquqi sənədlər təşkil edir. Tədqiqat işinin aparılmasında tarixi

məntiqi, statistik təhlil, qruplaşma, balans və müqayisəli təhlil, müşahidə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Magistr dissertasiya işində tədqiqat modeli istifadə olunan analiz metodu, məlumatların toplanması üçün lazım olan vasitələr, istifadə olunacaq proqram təminatı (SSPS, Eviews) kimi vasitələrdən köməkçi kimi istifadə olunacaq.

Tədqiqatın informasiya bazası. Tədqiqat işinin yerinə yetirilməsində Azərbaycan, ingilis, alman, rus və türk müəlliflərin tədqiqat işlərindən, dərsliklərdən və bir sıra internet resurslarından, həmçinin, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin və digər yerli və beynəlxalq qurumların mənbələrindən istifadə olunmuşdur. Bununla yanaşı, Almaniya kiçik və orta sahibkarlığının tədqiqi məqsədilə Almaniya Federal İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi, Federal Məşğulluq Agentliyi, bir sıra federal və əyalət inkişaf banklarının məlumatlarından istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri. Tədqiqat işində sahibkarlıq, onun mahiyyəti və müasir xüsusiyyətlərinə dair nəzəri fikirlərə istinadlar verilmişdir. Araşdırmanın əsas məhdudiyyətləri Almaniya üzrə göstəricilərin əldə edilməsi və mövcud materialların xarici dildə olmasından ibarətdir.

Nəticələrin elmi və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat zamanı əldə edilən nəticələr, eləcə də, irəli sürülmüş təklif və tövsiyələr kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, onun maliyyə təminatının təkmilləşdirilməsi, alman nümunəsi əsasında investisiya cəlb ediciliyinin yüksəldilməsi istiqamətində istifadə edilə bilər. Dissertasiya işinin ayrı-ayrı bölmələrinin nəticə və təklifləri müvafiq tədris proqramlarının hazırlanmasında və digər normativ sənədlərin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Tədqiqatda əldə edilən müddəalar, irəli sürülmüş təklif və tövsiyələr müxtəlif elmi təşkilatlarda keçirilən konfranslarda məruzə edilərək nəşr oluna bilər.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, 8 paragraf və bu paragrafları əhatə edən 3 fəsil, nəticə və təkliflər və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 73 səhifədən ibarətdir.

I Fəsil: Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyəti və onun tənzimlənməsinin nəzəri konseptual aspektləri

1.1. Kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial-iqtisadi məzmunu

Bazar münasibətləri şəraitində iqtisadiyyatın struktur quruluşunun formalaşmasında və azad rəqabətin təmin olunmasında ən əsas problem inhisarçılığın aradan qaldırılması və dövlətsizləşdirilmənin sürətləndirilməsidir. Qeyd olunan bu problemlərin həlli üçün beynəlxalq təcrübədə əsas üsullardan biri kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin yaradılması, dəstəklənməsi və inkişafı hesab olunur. Bu cür müəssisələrin hər biri istehsal vasitələrinin özəl sahibi olduğuna görə, təbii haldır ki, istehsal olunan məhsullara da sərəncam vermək səlahiyyətinə sahibdirlər. Ölkələr üzrə iqtisadiyyatın hər bir sferasında kiçik və orta səviyyəli bazar strukturlarının yaranması iqtisadi proseslərin beynəlxalq təsərrüfatçılıq praktikasında mövcud olan tendesiyalarına bəraət qazandırır. Odur ki, bütün dünya ölkələrində kiçik biznes sferasında fərqli profillər üzrə xeyli sayda xırda və orta sahibkarlıq müəssisələri fəaliyyət göstərir.

Son dövrlər sürətlə qloballaşan dünya iqtisadiyyatında özünəməxsus yeri və əhəmiyyətli mövqeyi ilə fərqlənən Qərbin aparıcı sənaye dövlətlərinin təmsalında - toplanmış zəngin təcrübənin, iqtisadi inkişafın stimulyerici nəticələrinin bazar iqtisadiyyatına keçidi təmin etmiş ölkələrdə praktiki tətbiqi məsələləri aktuallığını saxlamaqdadır. Bu istiqamətdə yeni fikir və ideyaların meydana çıxması, nəzəri-metodoloji məsələlərin tədqiqi əsasında sistemli yanaşmanın məhsulu ola bilər. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatının nəzəri-metodoloji müstəvidə tədqiqinin elmi əhəmiyyəti və aktuallığı şübhə doğurmur.

Bazar iqtisadiyyatı, ümumiyyətlə, sahibkarlıq fəaliyyəti üzərinə qurulmuşdur. Feodalizm quruluşu dağılıb bazar iqtisadiyyatı formalaşdığı XVII əsrdən bu yana bir çox iqtisadçıların sahibkarlığın məzmunu, əhəmiyyəti və cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında oynadığı rolu barədə müxtəlif fikirlər söyləmişlərdir.

XVIII əsrdə sahibkarlıq anlayışı elmə məlum olmasa da, A.Smit özünün "iqtisadi adam" anlayışını irəli sürərkən əslində dövrümüzün sahibkarlıq anlayışına izah vermişdir. O, bu konsepsiyada cəmiyyətdə hər bir şəxsin əsas məqsədinin

mənfəət əldə etmək olduğunu qeyd edirdi. Lakin bununla yanaşı Smit mənfəət əldə etməyin yolunu cəmiyyətin ehtiyaclarını və tələbatlarını müəyyən edərək onları reallaşdırmaqdan keçdiyini irəli sürürdü. Beləliklə o, “iqtisadi adam” dedikdə, mənfəət əldə etmək məqsədilə fəaliyyət göstərən və bu zaman cəmiyyətin tələbatına xidmət edən şəxsi nəzərdə tuturdu. Mənfəət əldə etmək naminə fəaliyyət göstərən hər bir şəxs qeyri-ixtiyari olaraq cəmiyyətin ümumi mənafeyinə, məsələn, əhalinin zəruri tələbatının ödənilməsinə, istehsal olunan məhsulların keyfiyyətinin və xidmətin səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət göstərir.

Ümumiyyətlə sahibkarlıq anlayışı ilk dəfə ingilis iqtisadçısı Riçard Kantilyon tərəfindən XVII əsrin sonu XVIII əsrin əvvəllərində elmə gətirilmişdir. Kantilyona görə, sahibkarlıq xüsusi növ iqtisadi funksiya kimi müxtəlif növ əmtəələr bazarında tələb və təklif arasında uyğunluq yaratmağa xidmət edir. Başqa sözlə desək, Kantilyonun fikrincə, sahibkarlığın əsas cəhəti onun riskə getməsindən, əsas iqtisadi vəzifəsi isə müxtəlif əmtəə bazarlarında təklifi tələbə uyğunlaşdırmaqdan ibarətdir (Z.H.Abdullayeva, 2015: s.8). Burada riskə getmək dedikdə, sahibkarın öz sərvətini, əmlakını və yaxud da, müəyyən faizlə borca götürülmüş kapitalını əmtəələrin istehsalına və xidmətlərin göstərilməsinə sərf etməsi nəzərdə tutulur. Təklifin tələbə uyğunlaşdırması deyərkən sahibkarın bazarda hansı məhsul təklifinin insanların bu məhsula olan tələbindən geri qaldığını müəyyənləşdirərək həmin məhsul istehsalına yönəlməsi nəzərdə tutulur. Sahibkarın bu məhsul istehsalına yönəlməsinin əsas amili bu sahədə təklifin tələbdən geri qalması ilə ortaya çıxan potensial mənfəətin əldə olunması istəyidir.

Alfred Marşalın öz tədqiqatlarında sahibkarlıq fəaliyyətindən danışarkən sahibkarlığın ən ümumi səciyyəvi xüsusiyyətinin sahibkarın öz əmlakından istifadə etməkdə, sərəncam verməkdə, istehsal və satışla bağlı qərar qəbul etməkdə azad olmasını vurğulayırdı.

Sahibkarı istehsalatda yeni texnologiya əldə edən novator kimi səciyyələndirən Şumpeterin fikrinə görə, sahibkar olmaq digərlərinin edə bilmədiyini etmək, əvvəlcədən təyin edə bilmək, köhnəliyə qarşı çıxmaq, yeniliklər tapmaq və onları tətbiq etmək, qorxmadan risk etmək, qabaqcadan verilmiş

proseslər əsasında deyil həmin prosesləri özü müəyyən edərək fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə sahib olmaqdır. O, sahibkar dedikdə, təkcə istehsal mülkiyyətçisini deyil, həm də bank və ya səhmdar cəmiyyəti rəhbərlərinin də kateqoriyaya aid edildiyini nəzərdə tuturdu (Z.H.Abdullayeva, 2015: s.8).

Kiçik və orta sahibkarlığın iqtisadi inkişafda əhəmiyyətini qiymətləndirmək üçün öncə onların cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında roluna diqqət yetirmək gərəkdir. Kaliforniya Universitetinin professor, iqtisadçı alim D.Reyin fikrincə kiçik və orta sahibkarlıq istehsalın effektivliyinin yüksəldilməsi və məşğulluğun artmasına, rəqabətin formalaşmasına və inkişafına yardım edir. Onun fikrincə hansı ölkədən (yüksək inkişaf etmiş sənaye dövlətində və ya zəif inkişaf etmiş ölkədə) yaranmasından asılı olmayaraq, kiçik və orta müəssisələr göstərilən funksiyaları yerinə yetirirlər. Sadəcə olaraq, ölkənin xarakterindən asılı olaraq sözügedən funksiyaların necə sıralanması məsələsi diqqət mərkəzində olur. (J.Zoltan, 1989: s. 46).

İngilis iqtisadçısı A. Gib, italiyan iqtisadçısı F.Basetti və başqa alimlərin fikrincə yalnız kiçik müəssisələrin xüsusi yer tutduğu iqtisadi sistemi ideal hesab etmək olar. Onların rəyincə real iqtisadi inkişafın əsası yalnız kiçik və orta sahibkarlığın formalaşdırılması ilə bağlıdır və onlarsız sabit irəliləyiş dinamikası təmin oluna bilməz. (B.A.Пыбе, 1978: s.121).

Bütövlükdə, kiçik və orta sahibkarlığın iqtisadi sistemdə və ölkələrin iqtisadi inkişafında oynadıqları rolunu aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

a) Qərbi iqtisadçıların araşdırmalarına görə, kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri böhran illərində böhranın dəf edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır və iqtisadi inkişafın yenidən canlanmasında və onun əhəmiyyəti şübhəsizdir. Qərbi ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, iqtisadiyyatın restrukturizasiyası dövrlərində bu sektorun formalaşması və inkişafı, xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Kiçik və orta müəssisələrin inkişafı bazar münasibətlərinin formalaşdırılmasında ciddi rol oynayır.

b) Kiçik və orta müəssisələrin iqtisadi sistemdə oynadığı rollardan biri bu kateqoriyadan müəssisələrin rəqabətin təmin edilməsində müstəsna xidmətidir. Bu

kateqoriyaların müəssisələrin inkişafı eyniadlı məhsul istehsalçılarının sayını artırmaqla təkmil rəqabəti təmin edir.

Böyük Britaniyada kiçik biznesin vəziyyətini və rolunu öyrənən Britaniya hökuməti ekspertlərinin xüsusi hesabatında deyilir ki, iri diversifikasiyaya uğramış firmaların fəaliyyət göstərdiyi iqtisadi sistemdə kiçik firmalar aktual və potensial mənada rəqabətə imkan verir və inhisar mənfəətini, habelə, iqtisadiyyatın inhisarlaşması ilə bağlı istehsalın səmərəliliyinin aşağı düşməsinə müəyyən qədər məhdudlaşdırır. Bu yolla kiçik firmalar bütünlüklə iqtisadi sistemin səmərəliliyinə imkan verir(Б.Н.ИЧИТОВКИН, 1988: s.31-32).

ABŞ-da qəbul olunan kiçik biznes haqqında qanunun 2-ci maddəsində məsələyə bu şəkildə yanaşılmışdır: “Yalnız tam və təkmil rəqabət azad bazarın, bazara azad daxilolmaların ... aşkarlanmasına və inkişafına təkan verə bilər. Belə rəqabətin müdafiəsi və stimullaşdırılması təkcə ölkənin rifahının deyil, həmçinin, iqtisadi təhlükəsizliyin əsasını təşkil edir” (V.İ.Bayramov, 2002: s.16)

c) Kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələri məşğulluq probleminin aradan qaldırılmasında və yeni iş yerləri yaradılmasının mühüm rol oynayır. Bu müəssisələrin iqtisadiyyatda oynadıqları əsas yollardan biri də onların işsizlik probleminin aradan qaldırılmasına əhəmiyyətli təsirinin olmasıdır. İnkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyəti tam məşğulluğa kiçik və orta sahibkarlığı inkişaf etdirməklə nail olmuşdur. Statistik məlumatlar göstərir ki, bu kateqoriyalı müəssisələrin iqtisadiyyatın strukturunda üstün xüsusi çəkisi mövcud olan ölkələrdə işsizlik problemi o qədər də ciddi əhəmiyyət kəsb etmir. İşsizlik probleminin aradan qaldırılmasında kiçik və orta sahibkarlığın rolunu aşağıdakı kimi qiymətləndirmək olar:

- Bu müəssisələrin iri korporasiyalara nisbətən daha tez qurulması və qısa müddət ərzində gəlir əldə etmək imkanları əhalinin müəyyən qisminin işlə təmin olunmasına şərait yaradır.

- Kiçik və orta müəssisələr böhran dövrlərində də fəaliyyət göstərə bilirlər və statistik məlumatlara görə, belə vəziyyətlərdə iri müəssisələrdən fərqli olaraq bu kateqoriya firmaların gəlirlərində və ya yeni iş yerlərin yaradılmasında azalma

müşahidə edilmir və ya iri müəssisələrdəki durğunluqla müqayisədə kiçik və orta müəssisələrin ümumi vəziyyəti yaxşı qiymətləndirilir. Müflisləşmə isə adətən bu tip müəssisələr arasında gedən rəqabətin nəticəsində baş verir.

- Bu müəssisələrdə çalışanların çoxu üçün yüksək səviyyəli tədrisə ehtiyac olmur. Əksər vətəndaşlar üçün kiçik və orta müəssisələrdə çalışmaq biznes məktəblərində oxumaq kimi xarakterizə edilə bilər.

- Bu kateqoriyalı müəssisələr müflisləşdikdə böyük işsizlər ordusu yaranmır. Əgər hər hansı iri korporasiyanın müflisləşməsi və ya işçilərinin müəyyən hissəsinin ixtisar etməsi ciddi məşğulluq problemi yaradırsa, kiçik və orta müəssisələrinin belə fəaliyyəti iqtisadiyyat üçün elə ciddi problem yaratmır.

- Hər il çoxlu sayda kiçik və orta müəssisələrin yaranması müflisləşmənin yerini bir növ örtür. Bir sıra müəssisələr sıradan çıxır, yeni müəssisələr yaranır və nəticədə işlə təmin olunmaq proporsionallığı qorunur. Buna görə də, kiçik və orta müəssisələrin məcazi mənada bir birini əvəz etmə sistemi ilə işləməsi cəmiyyətdə məşğulluq probleminin yaranmasına imkan vermir.

- Ailə təsərrüfatları da kiçik müəssisələr kimi fəaliyyət göstərirlər. Ailə təsərrüfatlarında ailə üzvlərinin demək olar hamısı çalışdığından, burada təhsil səviyyəsi və ya hansısa qabiliyyətin mövcudluğu elə də ciddi rol oynamır və ailə üzvləri müvafiq işlərlə təmin edilə bilər.

d) Yeni kəşf və ixtiraların, texnoloji yeniliklərin iqtisadiyyata tətbiqində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin rolu mübahisəsizdir. Tanınmış iqtisadçı L.Allenin fikrincə, kiçik biznes müəyyən dərəcədə ölkə iqtisadiyyatının yetişdiyi, təşəkkül tapdığı tarladır. Yeni ideyalar, ixtiralar, hər cür yeniliklər kiçik müəssisələr tərəfindən düşünülüb həyata keçirilir.

e) Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri istehlakçılarının sürətlə dəyişən tələbini təmin edə bilər. D.Barne kiçik və orta müəssisələrin bazara asan və real uzlaşmasını onların başlıca cəhəti hesab edərək müştərilərlə daimi və birbaşa əlaqədə olduğundan tələbatın dəyişməsindən asılı olaraq, fəaliyyətlərini yenidənqurmağı bacardıqlarını bildirmişdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehlakçının tələbləri elə tez-tez dəyişir ki, iri müəssisələr bu dəyişiklikləri əksər hallarda tənzimləyə bilmirlər. Məsələ ondadır ki, həmin müəssisələrin istehsal-texniki imkanlarının genişliyinə baxmayaraq, iri strukturu yeni dəyişikliklərə hər dəfə uyğunlaşdırmaq nəinki çətindir, hətta çox hallarda bu, praktiki olaraq mümkün deyil. Kiçik və orta müəssisələrdə belə problem yoxdur, onların strukturlarının və döviyyələrinin azlığı yeni dəyişiklərə cəld uzlaşma imkanı verir. Buna görə də, istehlakçıların dəyişən tələbatının ödənilməsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyəti mühüm əhəmiyyət daşıyır.

f) Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iri müəssisələrin fəaliyyətlərini tamamlamaq üstünlükləri vardır ki, bununla da kiçik və orta müəssisələr iri müəssisələrlə əməkdaşlıq etmiş olur və onların xüsusi sifarişlərini yerinə yetirilməsi sahəsində ixtisaslaşırlar. İri şirkətlərin kiçik və orta müəssisələrlə əməkdaşlıq etməsinin əsas səbəbi ikincilərin həmin işləri daha ucuz yerinə yetirməsidir.

g) Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri regionların inkişafını şərtləndirə bilər və artıq əksər ölkələrdə bu kateqoriya müəssisələrin köməyi ilə iqtisadi inkişafda regional fərqləri aradan qaldırmağa cəhdlər edilmişdir. Belə ki, iri müəssisələr əksər hallarda regionlarda fəaliyyət göstərməkdə maraqlı olurlar və ya ölkənin iri şəhərlərində istehsal etdikləri malları müxtəlif bölgədə çatdırmağa çalışırlar. Regionlarda iş yerlərinin yaradılmasını və rəqabətin inkişafını təmin etmək üçün əksər dövlətlərdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin regional inkişaf proqramları fəaliyyət göstərir.

Kiçik biznesin yüksək inkişafı özündə bir çox üstünlükləri cəmləşdirir. Kiçik biznesin aşağıdakı bir sıra qarşılıqlı əlaqədə olan, onun təşkili və səmərəli idarə edilməsi cəhətlərini özündə əks etdirən üstünlüklər mövcuddur:

- Demokratik cəmiyyət və siyasi sabillik şəraitində sahibkarların sayının çoxalmasını təmin edir;

- Müxtəlif sosial qruplara aid olan əhalinin həyat tərzinin uyğunsuzluğunu tənzimləməklə insanların gəlirlərini artırır;

- Daha az maddi vəsait sərf etməklə yeni iş yerlərinin meydana gəlməsinə şərait yaradır;

- Yüksək rəqabət və risk şəraitində texniki, texnoloji, təşkilati xarakterli yeniliklərin işlənməsi və istehsalata tətbiqi həyata keçirilir;

- Rəqabət mühiti yaradır və istehsal monopoliyası ilə mübarizəyə kömək edir;

- Kiçik həcmli əhali yığımlarını, eləcə də, təkrar emal oluna bilən maddi, maliyyə və təbii ehtiyatlardan istifadəni səfərbər edir;

- İnvestisiya qoyuluşlarının ödəmə müddətini kəskin azaldır;

- Müxtəlif iqtisadi sahələr arasında qarşılıqlı əlaqələri yaxşılaşdırır (İ.İ.Məmmədova, 2002: s.11-12).

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadiyyatda oynadıqları rolla bağlı qeyd olunanlardan belə aydın olur ki, bu kateqoriya müəssisələrin formalaşması və inkişafı Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də ciddi əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün ölkədə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı ilə bağlı güclü dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi zəruridir.

Kiçik və orta müəssisələr xüsusilə istehlak məhsullarının istehsalına dair sferalarda yaranır və öz fəaliyyətini göstərir. İstehsalın iri olmayan formaların səmərəli fəaliyyət göstərmək imkanları iri istehsalla müqayisə etdikdə müəyyən üstünlüklərə malikdir. Bunlar aşağıdakılardır:

- Yerli bazarlara məsafə yönündən yaxınlığı;

- İstehlakçıların (müşətilərin) tələbatlarına ən yüksək dərəcədə uyğunlaşma;

- İri firmalara görə sərfəli olmayan kiçik partiyalarla məhsulların istehsalı;

- İdarəetmədə paralel səviyyələrin ixtisar edilməsi (V.Niftullayev, 2002: s. 110).

Tədqiqatlar göstərir ki, xırda istehsal şəxsi istehlak sahəsində tələbatların fərdiləşməsinə və diferensiaslaşmasına imkan yaradır. Kiçik və orta səviyyədə olan istehsalın inkişaf etməsi öz növbəsində iqtisadiyyatın sağlamlaşdırılması baxımından əlverişli şərait yaradır. Belə ki, rəqabət mühitinin inkişafını, yeni iş yerlərinin əsasının qoyulmasını, struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinin fəallaşdırılmasını, istehlak sektorunda inkişafı təmin edir.

Xırda müəssisələrin yaradılması və inkişaf etməsi, həmçinin, əmtəə və xidmətlər bazarının doydurulmasına, ixrac potensialının genişləndirilməsinə, yerli xammal resurslarından əlverişli istifadə edilməsinə aparən əsas yol hesab edilir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda sahibkarlıq fəaliyyətinin aşağıdakı xarakterik xüsusiyyətləri izah olunur:

- Təsərrüfat subyektinin azadlığı və müstəqilliyi: hər hansı bir sahibkar bu və ya digər məsələlərə dair qərarların qəbul edilməsində hüquqi normalar çərçivəsində xüsusi müstəqilliyə malikdir;

- İqtisadi mənafe, maddi maraq: sahibkarlıq fəaliyyətində əsas məqsəd maksimum mənfəət əldə edilməsidir;

- Təsərrüfat riski və məsuliyyət: sahibkar riski diqqətə alaraq və düzgün hesablamalar apararaq sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayır və bu yöndə məsuliyyət daşıyır.

Digər qrup iqtisadçılar isə sahibkarın xarakterik xüsusiyyətlərinə aşağıdakıları aid edirlər:

- İşin faydalılığı və perspektivliliyini qiymətləndirmək;
- Nəzərdə tutulmuş riskə getməyə hazır olmaq;
- Bazarın tələbatına cəld reaksiya vermək, yeni əmtəə istehsalına və xidmət göstərilməsinə hazır olmaq;
- İnvestorları və əlavə maliyyələşdirmə mənbələrini tapmağı bacarmaq;
- Son nəticəyə yönəlmiş fəaliyyət göstərmək;
- Rəqibləri arasında həmişə ən yaxşı olmağa cəhd etmək (Z.H.Abdullayeva, 2015: s.10).

Sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili zamanı sahibkarlar bir sıra funksiyaları həyata keçirirlər:

- İşgüzar fəaliyyət üçün əsas olan resursların birləşdirilməsi (əmək resursları, torpaq resursları, investisiya-kapitalresursları, sahibkarlıq bacarığı);
- İşgüzar fəaliyyətin başlıca mərhələləri üzrə qərarların qəbul edilməsi (kollektiv və müstəqil qərarlar);
- İnnovasiya fəaliyyəti (yeni ideyalar, təşəbbüskarlıq);

- Sahibkarlıq riski (sığortalana bilən və sığortalana bilməyən)(Z.H.Abdullayeva, 2015: s.12).

Dünya praktikası göstərir ki, böyük olmayan müəssisələr iqtisadiyyatda əhəmiyyətli yer tutur. Son onillikdə ABŞ, Qərbi Avropa və Yaponiyada kiçik biznes çox geniş yayılmış xeyli sayda xırda və orta müəssisələr formalaşmışdır. Kiçik müəssisələrin, yeni iş yerlərinin genişlənməsində xüsusi rolu var. Bu isə ölkə üzrə işsizlik dərəcəsinin arzu olunan həddə qədər aşağı çəkilməsinə şərait yaradır.

Kiçik müəssisələr yalnız istehlak sferasında deyil, həm də iri müəssisələr üçün sərfəli olmayan məhsul buraxılışı zamanı da əlverişlidir. Bundan başqa, kiçik müəssisələrin səmərəliliyi, son məhsulun istehsalı zamanı önəmli olan yarımfabrikatların buraxılışında da özünü göstərir. Xırda və orta müəssisələrin fəaliyyətinə söykənən kiçik sahibkarlığın nəhəng ehtiyat mənbələri mövcuddur. Məsələn, ABŞ da xırda və orta müəssisələr ümumi daxili məhsulun 40%-ni, xüsusi sektorlarda isə ÜDM-in yarıya qədərini istehsal edir. Kiçik və orta müəssisələr emal sənayesinin 21, tikintinin 80, topdansatış ticarətinin 86, xidmət sferasının 80 faizində fəaliyyət göstərir.

Son illərdə Avropa ölkələrində kapitalın təmərküzləşməsi mərkəzləşməsi vüsət almışdır. Nümunə olaraq, Belçikada ağır sənayenin istehsalı, İspaniyadan neft konsernləri, Danimarka və Hollandiya üzrə aqrar sənaye kompleksi, İsveçdə əczaçılıq və ağac emalı, İsveçrədə saat sənayesi yüksəktəkamül tapmışdır. Bu ölkələrdə kapitalın təmərküzləşməsi mərkəzləşməsi üçün ən mühüm cəhəti ondadır ki, istehsalın iri müəssisələrdə mərkəzləşməsinə baxmayaraq o, kiçik və orta firmaların dağılmasına şərait yaratmadı. Bu isə onların təkrar istehsal qabiliyyətinin bir daha aşkara çıxartdı və böyük konsernlərin onlara olan maraq dairəsini artırdı. Qərbi Avropa ölkələri üzrə emal sənayesinin məhsullarının xeyli hissəsini kiçik və orta müəssisənin istehsal edirlər. Mövcud şərait inhisarçılığın yaranmasının qarşısını alır və özlərinin bütün qüvvəsini daxili istehsalının artmasına, daxili bazarın qorunmasına yönəldirlər. Rəqabət səbəbindən sıradan çıxmış və müflisləşmiş xırda müəssisələr öz mövqelərini daha yenilərinə verirlər.

Məhzqeyd olunanlara görə böhran dövrlərində iri firmalar böyük çətinliklərlə üzləşsələr də, belə xırda bizneslə məşğul olanların sayında azalma olmur.

Kiçik müəssisələrin inkişafı, xalq təsərrüfatının inhisarsızlaşdırılmasının ən önəmli elementlərindən biridir. Bu, bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir:

- Təsərrüfat fəaliyyətinin müstəqil istehsalata malik bloklarının bölünməsi;
- İri müəssisələrin tərkibində kiçik və orta həcmdə olan müəssisə kollektivlərinin ayrılması;
- İri müəssisələrin iştirakı ilə kiçik və qız müəssisələrin yaradılması.

Kiçik müəssisələr dövlət, kooperativ, ümumi ictimai müəssisələrlə, xüsusi şəxslərlə, eyni zamanda, mülkiyyətin başqa formalarına əsaslanan təşkilatlarla birgə əsası qoyula bilər. İnkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadi təcrübədəndir ki, sahibkarlığın hər bir tipinin inkişaf etməsi əsasən iki şərtdən: bütövlükdə ölkədə olan və onun regionlarındakı daxili iqtisadi şəraitdən və sahibkarın təsərrüfat məqsədlərini gerçəkləşdirmək üçün xüsusi hüquqlarından istifadə olunması şəraitindən asılıdır.

1.2. Kiçik və orta sahibkarlığın formaları və onların spesifik xüsusiyyətləri

Cədvəl 1. Sahibkarlıq subyektlərinin həcminə görə təsnifatı

Sahibkarlıq subyektlərinin ölçüsünə görə kateqoriyası	İşçilərinin orta siyahı sayı	İllik gəliri
Kiçik sahibkar	25 nəfərədək	200 min manatadək
Orta sahibkar	25 nəfərdən 125 nəfərədək	1.200 min manatdan 1.250 manatadək
İri sahibkar	125 nəfər və ondan yuxarı	1.250 min manat və ondan yuxarı

Mənbə: İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi internet saytı (<https://www.economy.gov.az/article/kichik-sahibkarlig-meyar/21404>, 2012).

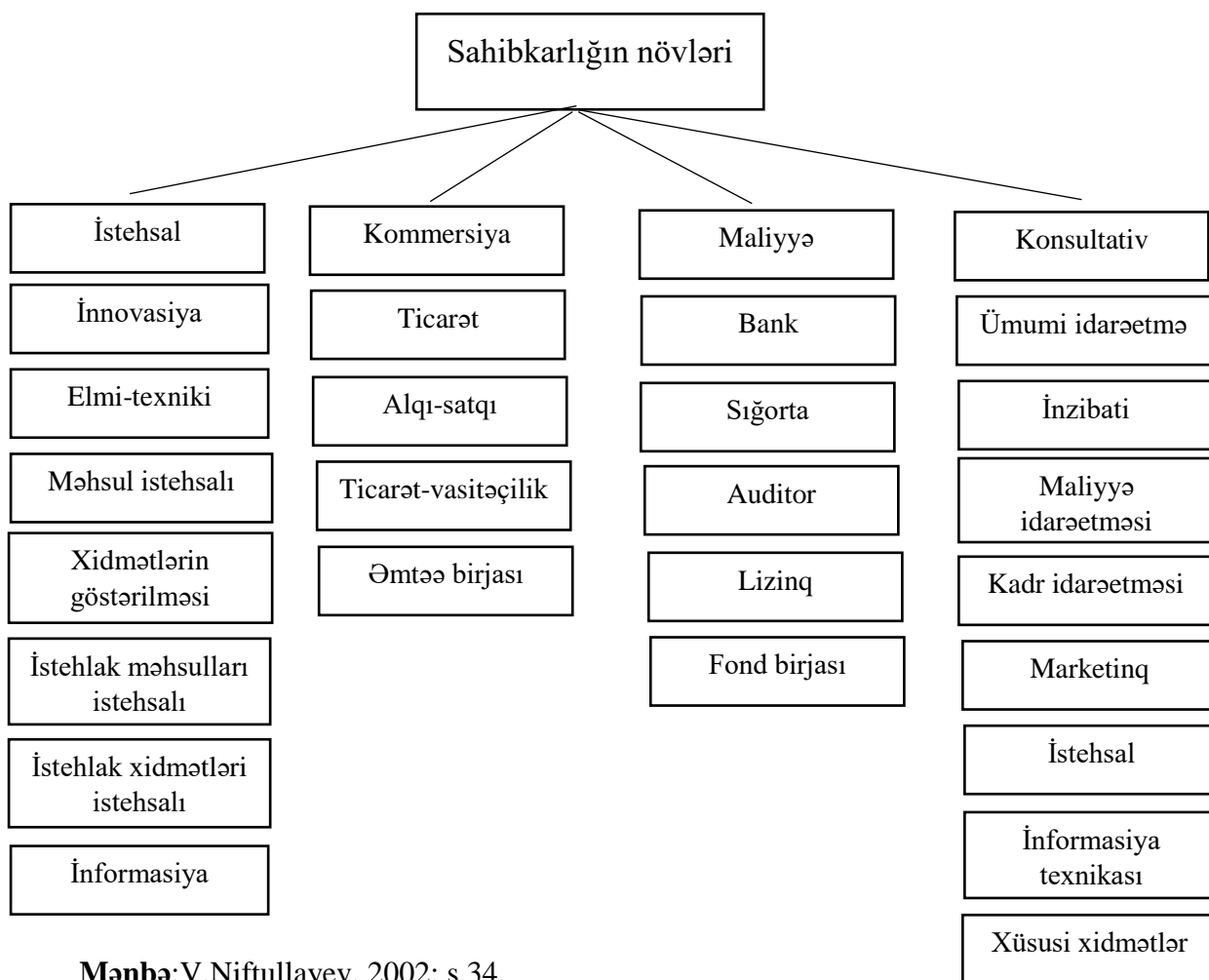
Müxtəlif ədəbiyyatlarda həm elmi-nəzəri, həm də praktik cəhətdən sahibkarlıq fəaliyyəti fərqli əlamətlərinə görə təsnif edilir. Bu əlamətlərdən bir neçəsi üzərində dayanaq:

- Fəaliyyət növünə görə (iqtisadiyyatda hansı sahələr üzrə fəaliyyət göstərir);
- Mülkiyyət formasına görə;

- Mülkiyyətçilərin sayına görə;
- Təşkilati hüquqi və təşkilati iqtisadi formalarına görə;
- Muzdlu əməkdən istifadə həcminə görə və s. (V.Niftullayev, 2002: s.22).

Sahibkarlıq fəaliyyətinin növlərini ümumi şəkildə aşağıdakı sxemdəki kimi təsnifləşdirə bilərik:

Sxem 1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin növləri



Mənbə: V.Niftullayev, 2002: s.34.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin növləri bir-biri ilə qarşılıqlı vəhdət təşkil edib, bir-birini nizamlayır. Sahibkarlığın fəaliyyət növləri daxilində istehsal sahibkarlığı ən prioritet sahələrdəndir və daha mürəkkəbliyi ilə xarakterizə edilir. Sxemdən də aydındır, istehsal sahibkarlığına, elmi texniki fəaliyyət, innovasiya, əmtəələrin və xidmətlərin istehsalı, istehlak məhsulları istehsalı, eyni zamanda, informasiyanın fəaliyyəti də aiddir. İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olan hər hansı sahələr hər şeydən əvvəl konkret olaraq hansı məhsulu istehsal edəcəyini, hansı xidmətlər

göstərəcəyini əvvəlcədən planlaşdırır. Sahibkarlardaha sonra marketing fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Əmtəə və xidmətlərə tələbatı və ehtiyatları tədqiq etmək məqsədi ilə sahibkar potensial istehsalçılarla əmtəənin alıcıları, topdansatış və pərakəndə ticarət təşkilatları ilə əlaqə yaradır. Danışıqların nəticəsi, sahibkar və gələcək alıcılar arasında bağlanacaq olan müqavilələrə xidmət göstərir. Belə müqavilələr sahibkarlıq fəaliyyətinə dair yaranacaq risklərin minimuma salınmasına imkan yaradır. İnkişaf etmiş Qərb ölkələrində şifahi danışıqlar kontraktların bağlanması üçün vacib olub, onun həyata keçirilməsi üçün etibarlı təminatı formalaşdırır. Bazar münasibətlərinin o qədər də yüksək inkişafa sahib olmadığı Şərqi Avropa və keçmiş ittifaq respublikalarında isə şifahi danışıqlar o qədər də etibarlı hesab olunmur. Sahibkarlıq riskinin həcmi qeyd olunan ölkələrdə mühüm yer tutur.

Vençur biznesi innovasiya sahibkarlığını xarakterizə edir. Son dövrlər vençur biznesi yüksək inkişaf etmişdir. Vençur biznesi iqtisadiyyatda xüsusi risk tələb edən biznes fəaliyyət növüdür. Onun ən geniş yayılmış formalarından biri, mütərəqqi texnologiyaların tətbiq olunmasıdır. Vençur biznesi daha çox elmi-tədqiqat işlərinin nəticələrinin kommersiyalaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Səmərəliliyinin alınmasına təminat verildiyindən burada riskin səviyyəsi xüsusi dərəcədə artır. Bu formanın əsas mahiyyəti adətən elmi-texniki kommersiya firmalarının yaradılması ilə əlaqədardır.

Kiçik müəssisələr innovasiya sahibkarlığının inkişafında mühüm yer tuturlar. Vençur biznesi ilk növbədə yüksək dinamizmi və çevikliyi ilə fərqlənir. Vençur sahibkarlığı riskin bölüşdürülməsi prinsiplərinə əsaslandığına görə elmi ideyanın müəllifləri kifayət qədər xüsusi vəsaitə malik olmadan belə onu reallaşdırırlar.

Kommersiya sahibkarlığının ən geniş yayılmış formaları olaraq təşkilat təşkilatları və əmtəə birjalrı təsnifləşdirilir. Birjanın vəzifəsi ticarət sazişi bağlamaq istəyində olanları yerlə təmin etməkdir. Ticarət birjanın ticarət zalında reallaşdırılır. Bu zal bir neçə seksiyadan təşkil olunmuşdur. Bu zaman qiymətqoymada müəyyən qaydalara əməl olunur. Misal olaraq, mal alarkən təklif edilmiş qiymətdən aşağı, satanda isə ondan yuxarı qiymət mümkün deyil.

Əsasaparıcı şəxs brokerdir. O, xaricdən mal gətirmək və mal aparmaq üçün dövlətin icazəsini (lisenziyasını) almalıdır, bununla yanaşı, həm öz marağı həm də sifarişçinin marağına görə ticarət etməlidir.

Əmtəə birjası topdansatış əmtəə bazarında alıcıların əvvəlcədən əmtəə partiyaları ilə tanış olmadan sövdələşdikləri növlərin müxtəlifliyidir. Əmtəə birjasında kommersiya vasitəçiləri və onların ticarət əməliyyatlarını reallaşdırmaq üçün istifadə olunan nümayəndələr könüllü şəkildə birləşirlər. Belə birjaların məqsədi azad rəqabətin idarə edilməsi üçün mexanizm yaratmaqdan və onun dəstəyi ilə tələb və təklifin dəyişməsinə nəzərə alaraq real bazar qiymətlərini təyin etməkdən ibarətdir. Xüsusi əmtəə birjalarına nümunə olaraq London (əlvan metal), Liverpul (pambıq), Sinqapur (kauçuk) və başqa birjalara göstərmək olar.

Faktiki malgöndərənlərlə birbaşa ticarət əlaqələrinin həyata keçirilməsi ilə yanaşı, əmtəə birjalarında fyuçers əməliyyatları üzrə müqavilələrin bağlanması geniş yayılıb. Bu formada əməliyyatlarda kontraktlar bağlandıqdan sonra müəyyən olunan müddət ərzində müqavilədə əmtəənin qiymətinə uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş pul məbləği ödənilir. Əmtəə birjalarının yerinə yetirdiyi əsas funksiyalaraşağıdakılardır:

- Ticarət sazişlərin bağlanmasına görə vasitəçilik xidmətlərinin göstərilməsi;
- Ticarət münaqişələrinin öz həllini tapması və ticarət əməliyyatlarının tənzimlənməsi;
- İstehsalın vəziyyəti qiymət və başqa faktorlar haqqında informasiya vermək (J.Zoltan, B.Carlsson, C.Karlsson, 2002: s. 109).

Əmtəə birjalarında dövriyyənin çox hissəsi faktiki mövcud olan əmtəələrlə və gələcək əmtəələrin daşıma müqavilələri ilə reallaşdırılır. Əmtəə birjalara, qapalı və açıq olaraq fəaliyyət göstərirlər. Qapalı birjalarda aparılan ticarət sövdələşmələrində ancaq burokerlər, alıcı və satıcı arasında vasitəçilik edən birja vasitəçiləri, açıq birjalardakı ticarət sövdələşmələrində isə alıcılar iştirak edir. Birja əməliyyatlarının xarakterinə görə əmtəə birjalara real əmtəə birjalarında və fyuçers birjalara bölünür. Fyuçers birjalarında yalnız fyuçers əməliyyatları həyata keçirilir.

Maliyyə sahibkarlığı fəaliyyətinin əsas hissələrini kommersiya bankları fond birjaları təşkil edir.

Kommersiya bank səhmdar tipli maliyyə-kredit idarəsi olub kommersiya təşkilatlarının haqqı ödənilməklə kreditləşdirir, pulu əmanətlərinin (depozit) qəbulunu həyata keçirir və müştərilərin tapşırığı ilə digər maliyyə əməliyyatları aparırlar. Kommersiya banklarının gəlirlərinin əsas mənbəyi depozitlərin faiz dərəcələri, cəlb edilmiş vəsaitləri ilə ssuda vəsaitləri arasındakı fərqdən ibarətdir.

Kommersiya banklarının əməliyyatları əsas etibarilə 3 qrupa bölünür: passiv (vəsaitlərin cəlb edilməsi), aktiv (vəsaitlərin yerləşdirilməsi), komissiyon vasitəçilik (müştərilərin tapşırığı ilə müxtəlif maliyyə əməliyyatlarının həyata keçirilməsi). Bu banklar kommersiya xarakteri daşıyır və kreditlərə pulu müəyyən edilmiş müddətə və təyin olunmuş faiz dərəcələri əsasında təqdim edirlər. Kommersiya banklarının verdikləri kreditlər hər hansı səbəbə görə zamanında qaytarılmaması ehtimalına görə bank müəyyən ehtiyatlara sahib olmalıdır.

Həm Respublikamızda və həm də digər keçmiş ittifaq respublikalarında kommersiya banklarının əsas cəhəti hazırkı dövrdə onların çoxunun iri həcmdə uzunmüddətli kreditlər vermək imkanının olmamasıdır. Ona görə ki, iri həcmdə vəsaitlər kommersiya banklarının çoxunda yoxdur. Məhz buna görə təsadüfi deyil ki, kommersiya banklarının verdikləri uzunmüddətli kreditlər onların bütün aktivlərinin təkcə 3 faizini təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə kommersiya banklarında gəlirlərin əsasını uzunmüddətli kreditlər formalaşdırır.

Bazar münasibətlərinin digər bir strukturu və maliyyə sahibkarlığın ən önəmli elementlərindən olan fond birjalardır. Fond birjaları təşkilati cəhətdən qeydiyyatdan keçmiş, daimi olaraq fəaliyyət göstərən qiymətli kağızlar bazarı nəzərdə tutulur. Bunlar da ilkin olaraq kapitalın mobilliyinin artırılmasına və aktivlərin real dəyərinin təyin edilməsinə xidmət göstərir. Fond birjalарının formalaşma prinsipi tələb və təkliflərin operativ tənzimlənməsinə əsaslanır.

Konsultativ sahibkarlıq. Konsultativ xidmətlər, adətən, birdəfəlik şifahi məsləhətlərin verilməsi formasında həyata keçirilir. Lakin onlar konsultativ

layihələr formasında da verilə bilər. Konsultativ layihələr aşağıdakı mərhələlər əsasında həyata keçirilir:

- problemin araşdırması və ya diaqnostika;
- qərar layihəsinin hazırlanması;
- qərar layihəsinin həyata keçirilməsi.

Axırıncı mərhələ layihənin həcmindən asılı olaraq bir neçə gündən bir neçə aya qədər gerçəkləşdirilir. Müştərilərlə əlaqələr çoxillik xarakterli də ola bilər.

İqtisadiyyata praktikada konsultativ xidmətlərin müxtəlif metodları mövcuddur. Ancaq konsultativ xidmətin daha çox üç növü tətbiq olunur. Bunlar ekspert, proses və təlimatlardır.

Ekspert konsultativ xidmətlər konsaltinqin ən passiv formalarındandır. Konsultant (məsləhətçi) diaqnostika, qərar layihəsinin tərtib edilməsi və onun tətbiqinə aid olantəkliflərin verilməsini müstəqil olaraq həyata keçirir. Bu cür vəziyyətdə müştəri konsultantı ancaq vacib məlumatlarla təmin edir.

Prosessual konsultativ xidmətlər zamanı konsaltinq firmasının mütəxəssisi layihələrin hazırlanmasının bütün mərhələlərində müştərilərlə fəal qarşılıqlı əlaqədə olur, öz ideya və təkliflərinə qarşı tərəflərin münasibətlərini öyrənir. Konsultant müştəri ilə birlikdə problemin real vəziyyətini axtarır, tədqiq edir və son nəticə olaraq təkliflərini hazırlayır.

İnnovasiya sahibkarlığı. İnnovasiya sahibkarlığı azad sahibkarlıq forması olmayıb, xüsusilə müasir dövrümüzdə müəyyən meyarlar baxımından fərqlənən dövlət, kollektiv, xüsusi, kiçik, orta, iri və digər sahibkarlıq formaları üçün xasdır. Məsələ burasındadır ki, iqtisadi fəaliyyətini innovasiya əsasları üzərində qura bilməyən heç bir təsərrüfat forması uzunmüddətli iqtisadi artıma nail ola bilməz və qısa bir müddət ərzində öz rəqibləri tərəfindən sıxışdıraraq iqtisadi müstəvidən uzaqlaşdırıla bilər.

Fəaliyyət növlərindən müəssisələrin bazara çıxması imkanlarından və hərəkət strategiyasından asılı olaraq bir sıra ədəbiyyatlarda kiçik müəssisələrin aşağıdakı formaları təsnifləşdirilir:

- Kommutant tipli kiçik müəssisələr

- Patient tipli kiçik müəssisələr
- Eksplərent tipli kiçik müəssisələr

Kommutant tipli kiçik müəssisələr. Bu qrupdan olan xırda müəssisələr son məhsulun ayrı ayrı detallarının hazırlanması görə ixtisaslaşmış, aralıq məhsul istehsalı həyata keçirirlər. Belə kiçik müəssisələr nəhəng müəssisələrlə kooperasiya və subpodrat sistemi vasitəsi ilə sıx vəhdəttəşkil edirlər. Kommutant tipli kiçik müəssisələrin dəstəyi sayəsində böyük həcmli partiyalarla məhsul istehsal edən iri müəssisələr, səmərəsiz və köməkçi istehsaldan maksimum dərəcə sərbəstləşirlər. Bu zaman bu qrupdan olan kiçik müəssisələr iri müəssisələrin kəskin şəkildə asılı olur. Bunların hamısı onlar arasında kəskin rəqabət mübarizəsinə gətirib çıxardır.

Patient tipli kiçik müəssisələr. Bu tip kiçik müəssisələr daha çoxgeyim, ərzaq və ayaqqabı məhsulları istehsal edir və xırda tikinti işləri yerinə yetirirlər. Onlar iri müəssisələrin heç bir dərəcədə asılı olmur və əksinə keyfiyyətli məhsul istehsalı baxımından kəskin rəqabət aparırlar.

Eksplərent tipli kiçik müəssisələr. Bu qrup məsələləri çox zaman riskli firmalar və ya innovasiya müəssisələri də adlandırırlar. Bu qrup müəssisələr əsasən elmi və konstruktör xidmətlərini həyata keçirirlər.

II Fəsil: Almaniyada kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti və kompleks təhlili

2.1. Kiçik və orta biznesin Almaniyanın iqtisadi inkişafına təsiri

Avropa ölkələrində kiçik və orta sahibkarlıq (KOS) müəssisələrini Avropa Komissiyasının müəyyən etdiyi formada 3 səviyyəyə ayırırlar. Bunlar mikro, kiçik və orta səviyyələrdir.

Mikro səviyyəyə işçilərinin sayı 10-dan az olan, illik gəliri və ya dövriyyəsi 2 milyon avrodan aşağı olan müəssisələr aid edilir.

Kiçik səviyyəyə işçilərinin sayı 10-dan 50-yə qədər olan, illik gəliri və ya dövriyyəsi isə 2-10 milyon avro olan müəssisələr aid edilir.

Orta səviyyəyə işçilərinin sayı 50-dən 250-yə qədər olan, illik gəliri və ya dövriyyəsi isə 10-50 milyon avro olan müəssisələr aid edilir.

Avropa İttifaqında kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələri iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Avropa İttifaqındakı bütün müəssisələrin 99,8%-i KOS-lardır. Bu KOS-lar yaradılan əlavə dəyərin 57,6%-ni, məşğulluğun isə 66,5%-ni təmin edir. 2002-2010-ci illərdə Avropa Birliyində yaradılan yeni iş yerlərinin 85%-i KOS-lar tərəfindən təmin edilmişdir. Bu göstərici KOS-ların iqtisadi böhran dövründə belə işsizliyin əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına öz müsbət təsirini göstərməsinin sübutudur (<http://esnaf.gtb.gov.tr/data/54ace8d9f293705988210506/ckt.pdf>, 2014).

Avropa İttifaqındakı müəssisələrin 99,8%-i Avropa Komissiyasının KOS tərifinə uyğun gəlməsi ilə birlikdə, bütün müəssisələrin təxminən 50%-i bir nəfərlik müəssisələrdir. Bu bir nəfərlik müəssisələrə həkim, vəkil, memar kimi sərbəst ixtisasa malik şəxslərin yaratdığı müəssisələr daxildir.

Avropa İttifaqının KOS siyasəti

Avropa İttifaqına görə KOS-lar birlik iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin və dinamizminin təmin edilməsində əsas rol oynayır. Avropa İttifaqında KOS-ların ümumi sayına, yaratdıqları əlavə dəyər və iş yerləri diqqətə alındıqda bu cür müəssisələrə istiqamətlənmiş İttifaq səviyyəsində siyasətin inkişaf etdirilməsi mühüm önəm kəsb edir. Həmçinin, “Avropa 2020 Strateji Planı”nda KOS-lar xüsusi yer tutmaqdadır. Bu mənada Avropa İttifaqı

KOS-ların böyümə potensialını hərəkətə keçirmək, sahibkarlığın inkişafına kömək etmək, kiçik müəssisələr üçün əlverişli sahibkarlıq mühiti yaratmaq və KOS-ların rəqabətqabiliyyətliliyini artırmaq istiqamətində fəaliyyətlərini davam etdirməkdədir. Bu istiqamətdəki ən mühüm addım “Avropa İttifaqı Kiçik Müəssisələr Qanunu”nun (Small Business Act for Europe) qəbul edilməsidir. Bu qanun aşağıdakı müəyyənləşdirilmiş xüsusiyyətləri əhatə edir(Hamid Etemad, 2004: s.72):

- Hər cür qayda “əvvəlcə kiçik olanı düşünmə” (think small first) prinsipinə görə inkişaf etdirilməlidir. Bu prinsipə əsasən istər Avropa İttifaqı, istərsə də, beynəlxalq çərçivədəki hər cür qanun və qanunvericilik tənzimlənməsi həyata keçilərkən bunların kiçik müəssisələr üzərindəki təsiri qiymətləndirilməlidir. Qanunvericiliyə olan dəyişikliklərin kiçik və orta müəssisələr üzərindəki təsirlərinin analiz edilməsi “KOS testi” kimi adlandırılmaqdadır. Test nəticəsində tənzimləmələrin KOS-lar üzərindəki mənfi təsirləri müəyyən edilirsə, bu təsirlərin aradan qaldırılması tədbirləri işlənib hazırlanmalıdır.

- Avropa İttifaqı və üzv ölkələr kiçik və orta müəssisələrin inkişaf etdirilə biləcəyi və sahibkarlığın mükafatlandırıldığı bir iş mühiti yaratmalıdırlar. Bu istiqamətdə Avropada sahibkarlıq stimullaşdırılmalı və şəxsləri öz işlərini qurmağa həvəsləndirməlidir.

- Müxtəlif səbəblərlə müvəffəqiyyətsizliyə düşər olmuş (iflas etmiş) sahibkarlara ikinci bir şans verilməsi təmin olunmalıdır. Avropa İttifaqında müəssisələrin bağlanması 15%-i iflasla uğramaq nəticəsində meydana gəlir. Aparılan araşdırmalara görə Avropa İttifaqı vətəndaşlarının 47%-i daha əvvəl iflas etmiş şəxslər tərəfindən qurulan müəssisələrlə əməkdaşlıq etmək istəməirlər. Üzv ölkələr bütün bu iflasların nəticəsində meydana gələn mənfiliklərin qarşısını almaq istiqamətində siyasətini genişləndirməlidir.

- Avropa İttifaqının üzv ölkələri dövlət idarəçiliyini KOS-ların fəaliyyətinin asanlaşdıracaq, onların ehtiyaclarına qısa müddətdə cavab verəcək formada formalaşdırılmalıdır. Dövlət idarələri tərəfindən hazırlanmış proqramlar KOS-lara

vaxta və xərclərə qənaət etməyə şərait yaratmalıdır. Bu kontekstdə e-hökumət və tək pəncərə xidmətləri bəhs edilən məqsədə əhəmiyyətli dərəcədə xidmət edir.

- Dövlət siyasəti alətləri KOS-ların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılaraq dövlət yardımlarından kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin daha çox pay almasının yollarını araşdırmalıdır.

- KOS-lar üçün maliyyələşdirmə imkanı asanlaşdırılmalıdır. Banklar risk ehtimalını nəzərə alaraq yeni fəaliyyətə başlamış və inkişaf mərhələsində olan KOS-lara maliyyə dəstəyi təmin etməkdə maraqlı deyildirlər. Buna görə də, KOS-ların vençur kapitalı, mikrokreditlər və borc ilə təsisçi kapitalının qarışığı olan hibrid maliyyələşmə üsullarından istifadə etmək imkanları artırılmalıdır.

- Avropanın bazarı 500 milyon istehlakçıdan ibarətdir. KOS-ların bu bazardan daha çox faydalanması üçün şərait yaradılmalıdır. Bu istiqamətdə müəssisələrin bu bazardakı tələbin vaxtında və düzgün məlumat əldə etmələrinə şərait yaradılmalıdır. KOS-ların informasiya mənbələrinə çıxışlarını asanlaşdırmaq üçün “Avropa Sahibkarlıq Şəbəkəsi” (Enterprise Europe Network) yaradılmışdır. Bu sistemi üzv ölkələrdə fəaliyyət göstərən KOS-lara bazarın imkanlarını, qanunvericiliyi və digər ölkələrdəki uyğun şəriklərin tapılmasında və layihələrə qoşulması üçün praktik informasiyalar təmin edir.

- KOS-ların tədqiqat və inkişaf potensiallarının inkişaf etdirilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlər görülməlidir. KOS-lar tədqiqat və inkişaf layihələrinə qoşulma istiqamətində stimullaşdırılmalıdırlar. Bundan başqa, KOS-ların kadr ehtiyaclarına uyğun işçi qüvvəsi hazırlanmalı və peşə məktəblərinin tədris planı buna uyğun inkişaf etdirilməlidir.

- Davamlı inkişaf anlayışının önəm qazandığı bir dövrdə ətraf mühitin qorunmasına həssas olan KOS-lar üçün Avropa İttifaqına üzv ölkələrdə bu imkanları fürsətə çevirməyə şərait yaradılmalıdır. KOS-ların “Yaşıl Biznes”dən istifadə edə bilməsi üçün maliyyə dəstəyi, informasiya təminatı və ixtisaslaşmaya köməklik göstərilməlidir. Yaşıl Biznes dedikdə, enerjiyə qənaət edən və ekoloji təhlükəsiz biznes fəaliyyəti başa düşülür. Ekoloji təhlükəsiz məhsul və xidmətlərə olan tələbatın artması KOS-lar üçün bu istiqamətdə yeni fürsətlətlər yaradır.

- Üzv ölkələr KOS-ların Avropadan kənara ixracı stimullaşdırmaq yönündə tədbirlər görməli və bu istiqamətdə KOS-lara dəstək olmalıdırlar. Avropa İttifaqındakı KOS-ların sadəcə 8%-i ixracat gəliri əldə edirlər (burada ixrac gəlirləri dedikdə, Avropa İttifaqından kənardakı ölkələrə ixracat nəzərdə tutulur). Mikro müəssisələrin isə sadəcə 7%-i ixracat gəliri əldə edir. Bu faizin artırılması və KOS-ların xarici bazarlara nüfuz etmələri üçün lazımi tədbirlər görülməlidir. Başqa sözlə, KOS-ların beynəlmilləşməsi təmin olunmalıdır. Bu istiqamətdə sərbəst ticarət müqavilələrinin bağlanması xüsusi bir əhəmiyyət kəsb edir.

“Kiçik Müəssisələr” Qanunu nəzərdən keçirildikdə yuxarıda göstərilən 10 prinsipin dördü əsas istiqamətdə mərkəzləşməsi görülməkdədir. Bu istiqamətlər aşağıdakılardır:

- Kiçik müəssisələrin daha çox maliyyə mənbələrinə çıxışlarının təmin olunması;
- Kiçik müəssisələrin beynəlmilləşməsi;
- Sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi;
- Bürokratiyanın azaldılması.

Avropa Komissiyası Avropa İttifaqının qəbul etdiyi hər bir qərarın və qanunvericilik aktının KOS-ların fəaliyyətinə müsbət və ya mənfi təsirlərini tədqiq edir və nəticələri ictimaiyyətə bildirilər. Avropa Komissiyası daxilində KOS-larla bağlı Nəzarətəddici Mərkəz yaradılmışdır. Hansı ki, bu Mərkəzin iki əsas fəaliyyət istiqaməti vardır. Bunlardan birincisi, daxili siyasətlə əlaqədar Avropa İttifaqı tərəfindən qəbul edilmiş bütün qanunvericilik aktlarının KOS-ların xeyrinə olmasını təmin etmək, ikinci istiqamət isə üzv ölkələrlə əlaqədə olaraq bu qanunvericilik aktlarının KOS-ların xeyrinə tətbiqinin təmin olunmasıdır.

Avropa İttifaqı həmçinin, “2020 Sahibkarlıq Fəaliyyət Planı” hazırlamışdır (https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en, 2018). Bu Plan aşağıda qeyd olunan əsas istiqamətlər üzərində qurulmuşdur:

- Sahibkarlıq təhsili və tədrisinin genişləndirilməsi;
- Sahibkarlığın inkişaf edə biləcəyi bir mühitin yaradılması və sahibkarların maliyyə mənbələrinə daha rahat çıxışının təmin olunması;

- Müasir texnoloji mühitdə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından kifayət qədər yararlanmalarının təmin olunması;

- Kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin köçürülməsini asanlaşdırmaq (bir nəşildən digərinə və ya qurucudan digər investora);

- Müflisləşmənin qarşısının alınması və iflasa uğramış sahibkarlara ikinci bir şansın verilməsi;

- Bürokratiyanın azaldılması;

- Uğurlu sahibkarların uğur hekayələrinin paylaşılması;

Bu fəaliyyət planının üzv ölkələr səviyyəsində tətbiq olunmasına nəzarət məqsədilə hər üzv ölkə hökuməti tərəfindən KOS-lar içərisindən nümayəndə təyin edilir.

Bu şəbəkəyə mənsub nümayəndələr hər iki aydan bir müntəzəm olaraq görüşərək KOS-larla bağlı problemləri müzakirə edir və eyni zamanda müntəzəm olaraq həmkarlar ittifaqları ilə görüşlər təşkil etməkdədirlər. Bu görüşlərdə qanuna dəyişikliklərin KOS-lara təsiri və nələrin ola biləcəyi müzakirə olunur. Bütün bunların nəticəsində “KOS analizi” (SME Review) adında bir buruşura nəçr edirlər. Bu buruşurada “Kiçik Müəssisələr Qanunu”nda açıqlanan 10 prinsip və Fəaliyyət Planında göstərilən xüsusiyyətlər haqqında görülən tədbirlər və bu istiqamətlərdə nə qədər yol qət edildiyindən bəhs edilir.

Avropa Sənətkarlar, Kiçik və Orta Sahibkarlar Birliyi (UEAPME) Avropa İttifaqı səviyyəsində fəaliyyət göstərən bir təşkilat olub üzv ölkələrdəki sənəkar, tacir və KOS-ların marağını təmsil edir. Avropa Sənətkarlar, Kiçik və Orta Sahibkarlar Birliyi (ASKOSB) üzvləri 34 ölkədə sənəkar, tacir və KOS-ları təmsil edən 80 peşə təşkilatından ibarətdir. Bu sturkturu ilə ASKOSB təxminən 55 milyon işçi qüvvəsini və 12 milyon müəssisəni özündə birləşdirir. ASKOSB özünü sənəkar, tacir və KOS-ların səsi kimi göstərir(Leo Paul Dana, 2006: s. 199). ASKOSB-un əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- Avropa İttifaqı səviyyəsində sənəkar, tacir və KOS-lara təsir edə biləcək hər bir siyasət və qanunvericilik aktlarını təqib etmək və bunların qəbul edilməsi ilə bağlı üzvlərini məlumatlandırmaq;

- Üzvlərin marağ və ehtiyaclarını qorumaq və Avropa İttifaqı qurumlarında və digər beynəlxalq təşkilatlarda bu fikirləri dilə gətirmək;

- Avropa İttifaqının qanunvericiliyi barədə üzvlərinə elmi, texniki və hüquqi yardım göstərmək;

- Avropa İttifaqında fəaliyyət göstərən KOS-ların inteqrasiyası ideyasını dəstəkləmək və Avropada əməkdaşlığa yardım etmək.

ASKOSB Avropa Birliyi tərəfindən sosial tərəfdaş kimi tanınır. Buna görə də, Avropa İttifaqı səviyyəsində qanunların qəbulu zamanı ASKOSB-un fikirləri öyrənilir.

Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyinin hesabatına görə Almaniya Mittelstand müəssisələrinin uğurlarının 6 başlıca səbəbi vardır. Bu səbəblər aşağıdakı kimidir (Midland Bank Reseraches, 2007, s. 24):

1. Almaniya KOS-larının demək olar ki, hamısı ailə müəssisələridir və böyük əksəriyyəti sahibləri tərəfindən idarə olunur. Buna görə də, bu müəssisələrdə biznes siyasəti uzunmüddətli dövr üçün planlaşdırılır.

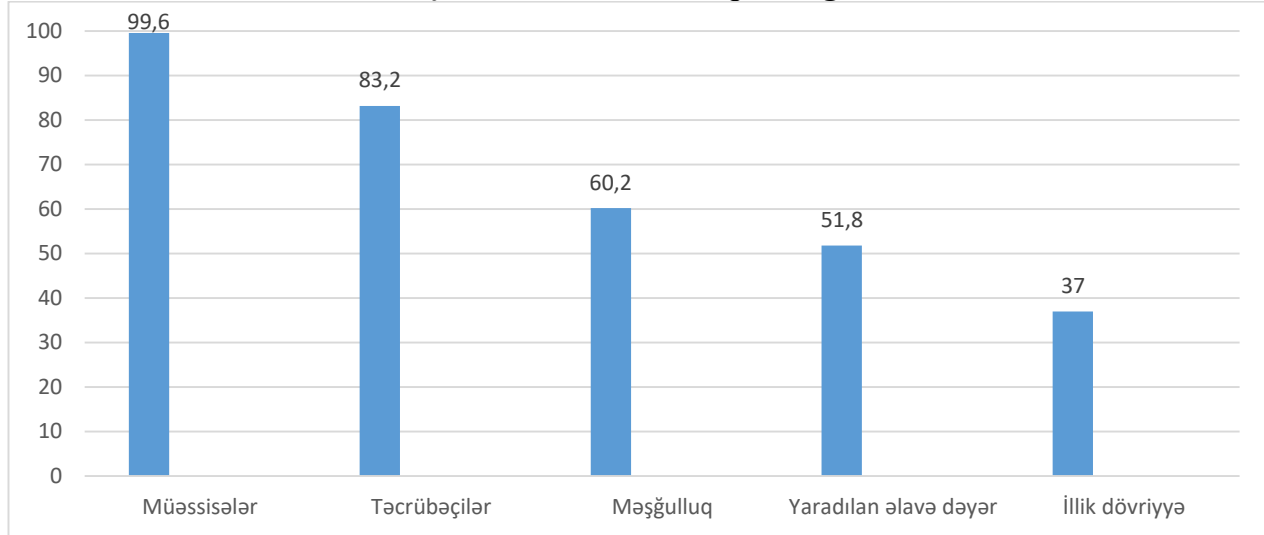
2. Alman Mittelstand müəssisələrinin davamlı müştəri münasibətləri və sağlam inkişaf strategiyaları vardır. Müəssisələr fəaliyyət göstərdikləri bölgəyə bağlıdırlar.

3. Alman Mittelstand müəssisələri Avropadakı ən innovativ müəssisələr sırasındadırlar: 2012-2014-cü illərdə bu müəssisələrin 54%-i bazara yeni məhsullar çıxarmışdırlar.

4. Alman Mittelstand müəssisələri həm təsisçi kapitalı, həm də bank kreditlərinə əsaslanan sağlam maliyyə mənbələrinə malikdirlər. Bu müəssisələrin 54%-i təsisçi kapitalı, 29%-i bank kreditləri, 11%-i dövlətin maliyyə dəstəyi, 6%-i isə digər maliyyə mənbələri hesabına öz investisiya fəaliyyətini formalaşdırır. Bu müəssisələrin investisiya fəaliyyətində təsisçi kapitalının əsas yer tutması və davamlı inkişaf strategiyalarının mövcudluğu müəssisələrə iqtisadi böhran zamanında belə orta və uzunmüddətli investisiya qoyuluşlarına şərait yaradır.

5. Alman Mittelstand müəssisələrinə tədqiqat və inkişaf fəaliyyəti, yüksək ixtisaslı işçi çatışmazlığı, xarici ticrət və investisiya, maliyyə ehtiyacları və sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili kimi məsələlərdə geniş dövlət təminatı olunur. Bu dəstək əsasən, müəssisələrin aid olduqları birliklər vasitəsilə təminat olunur.

Qrafik 1. Almaniya KOS-larının bəzi iqtisadi göstəriciləri



Qeyd:Bütün müəssisələr içində KOS-ların payı (faizlə, %-lə)**Mənbə:** KOS Araşdırma İnstitutunun rəsmi internet sahifəsi(<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>)

6. Alman Mittelstand müəssisələri maraqlarını təmsil edən və bəzən cəmiyyət ilə əlaqədar vacib vəzifələri öz üzərinə götürən, müəssisələrin ehtiyaclarına cavab verən birlik və dərnəklərlə sıx əməkdaşlıq etməkdədirlər.

Almaniyada ikili təhsil sisteminin nəticəsi olaraq, təhsil alan tələbələrin 83,2%-i Alman Mittelstand müəssisələrində işlə təminat olunurlar. Tələbələr təhsil müəssisələrində təhsil almaqla yanaşı müəssisələrdə təcrübə keçərək gələcəkdə yüksək ixtisaslı işçi kimi formalaşırlar.

2.2. Kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişaf səviyyəsinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Almaniyada ənənvi olaraq kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri “Mittelstand” olaraq adlandırılır. Mərkəzi Bonn şəhərində yerləşən Almaniya Mittelstand Araşdırma Mərkəzi digər ölkələrdə istifadə olunan KOS anlayışının sadəcə statistik bir anlayış olduğunu qeyd edir və ölərinin irəli sürdükləri mittelstand anlayışının daha geniş bir mənə kəsb etdiyini və burada bölgü zamanı müəssisələrin həm

kəmiyyət, həm də keyfiyyət göstəricilərinin nəzərə alındığını iddia edirlər. Almaniyada KOS anlayışı Avropadan müəyyən xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Əvvəla, onu deyə bilərik ki, Avropada böyük hesab olunan (250-500 işçisi olan) müəssisələr Almaniyada kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinə aid edilir. Bundan başqa, ailə biznesinin xüsusiyyətlərini daşıyan (tipik xüsusiyyətlərini, üstünlüklərini və resurs məhdudiyyətləri), həmçinin, səhmdar münasibətlərinə görə böyük müəssisələrdən fərqlənən müəssisələr də kiçik və orta biznes müəssisələrinə aid edilir. Almaniya Mittelstand Araşdırma Mərkəzi sahibkarlıq anlayışını Avropa İttifaqından fərqli olaraq aşağıdakı kimi qruplaşdırır:

- Almaniyada kiçik müəssisələrə işçilərinin sayı 10 nəfərə qədər olan, illik dövriyyəsi isə 1 milyon avroya qədər müəssisələr aid edilir

- Orta ölçülü müəssisələr dedikdə, işçilərinin sayı 500 nəfərə qədər, illik dövriyyəsi isə 50 milyon avroya qədər olan müəssisələr aid edilir.

- Böyük müəssisələrə isə işçilərinin sayı 500 nəfərdən çox olan və illik dövriyyəsi 50 milyondan çox olan müəssisələr aid edilir (Lucie Pfaff, 2007: s. 37).

Burada birinci və ikinci bəndə aid olan müəssisələr kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələri (Mittelstand) hesab olunur.

Cədvəl 2. Almaniya sahibkarlıq müəssisələrinin işçilərin sayı və illik dövriyyəsi görə bölgüsü

		İşçilərin sayı						
		0 – 9	10 - 49	50 -249	250 - 499	00		
illik dövriyyə	< 1 milyon avro	3119903	95202	12369	1316	76	3229566	99,7 %
	1 - 2 milyon avro	81716	56896	1844	189	62	140807	
	2 - 10 milyon avro	43666	75243	16059	629	38	136035	
	10 - 25 milyon avro	3903	7860	12293	643	44	25043	
	25 - 50 milyon avro	1027	1576	5546	1122	15	9586	
	> 50 milyon avro	713	859	3272	2438	921	10203	
Cəmi		3250928	237636	51383	6337	956	3551240	
		99,8 %						

Mənbə: http://nilsdaehne.com/downloads/20180108_IGM_Lecture_WS1718.pdf

Cədvəl 3. Almaniya sahibkarlıq müəssisələrini xarakterizə edən əsas makroiqtisadi göstəricilər

Göstəricinin adı	Ümumi	KOS	KOS-ların ümumidəki payı (%-lə)
Qeydiyyatdan keçmiş müəssisələr	3 476 193	3 460 274	99.5%
ƏDV-yə cəlb olunan müəssisələrin sayı	3 266 429	3 254 129	99.6%
Qeydiyyatdan keçmiş müəssisələr dövriyyəsi	6 432.64 mlrd.	2 272.92 mlrd.	35.3%
ƏDV ödəyicisi olan müəssisələrin dövriyyəsi	6 088.29 mlrd.	2 263.42 mlrd.	37.2%
İşçilərin sayı	29.49 mln.	17.18 mln.	58.3%
Tədqiqat və inkişaf fəaliyyəti xərcləri	79.1 mlrd.	9.4 mlrd.	11.9%

Qeyd: Cədvəl Almaniya Mittelstand Araşdırmaları Mərkəzinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Mittelstanda aid olan müəssisələrin illik dövriyyəsi 2016-cı ildə təqribən 2,273 trilyon avro təşkil etmişdir. Almaniyada ümumi məşğulluğun 58,3%-i Mittelstand müəssisələrin payına düşür. Bu sinifə aid olan müəssisələr təxminən 17,2 milyon insanın işlə təmin olunmasına şərit yaratmış, həmçinin, bu müəssisələrin yaratdığı iş yerləri Almaniyada gənclərin işsizlik səviyyəsinin aşağı olmasına (7,2%) imkan yaratmışdır. Bunun əsas səbəbi kiçik və orta məssisələrdə yüksək ixtisaslaşmamış, iş təcrübəsi az olan gənclərin işə cəlb edilməsinə şəraitin olmasıdır. Bununla yanaşı, Almaniyada kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələri tədqiqat və inkişaf fəaliyyəti üçün təkcə 2016-cı ildə 9,4 milyard avro vəsait sərf etmişdirlər.

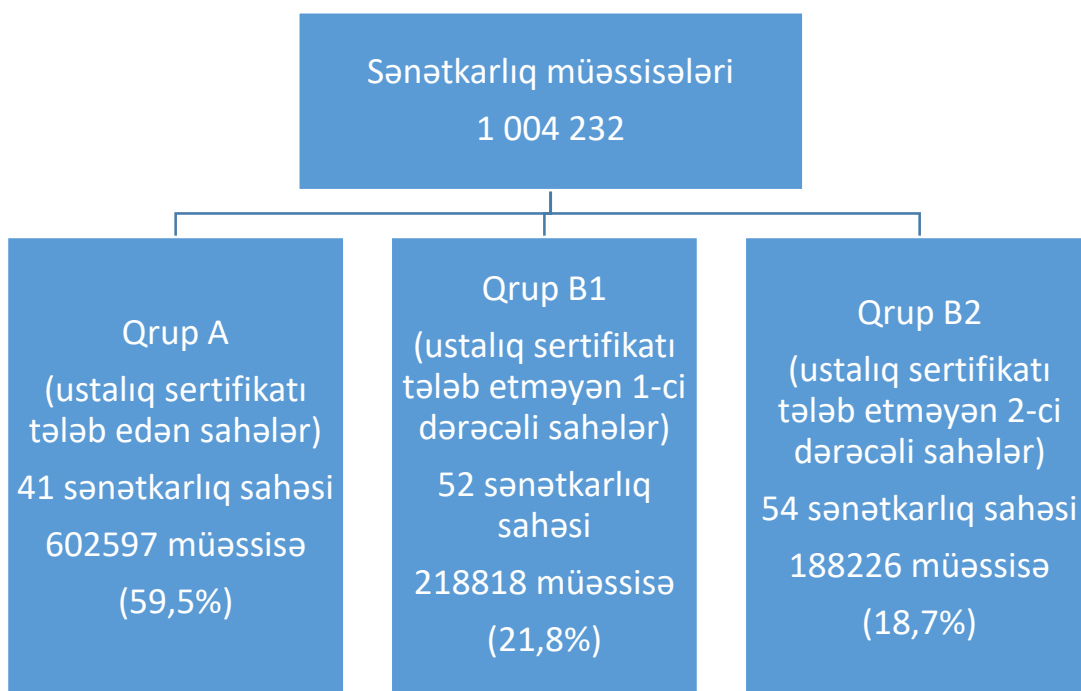
Bu sinifdə yer alan müəssisələrin həyata keçirdikləri xarici ticarətin illik dövriyyəsi hər keçən il artaraq 2016-cı ildə 208,2 milyard avro təşkil etmişdir. Ölkənin ümumi ixracının isə 17%-i Mittelstand müəssisələrinin payına düşür(https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html, 2018).

Kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin yüksək inkişaf etməsi ölkədə vergi gəlirlərinin artmasına öz müsbət təsirini göstərir. Belə ki, ölkədə yaradılan əlavə dəyərin 53%-i bu tip müəssisələrin hesabına reallaşır.

Almaniyada sənətkarlıq kiçik və orta sahibkarlığa (Mittelstand) aid edilir. Sənətkarlıq sahələri qanunvericiliklə tənzimlənir və bu sahələrdə məşğul olmaq üçün müvafiq qaydalarda qeydiyyatdan keçilməli və sertifikat tələb edən sahələrdə xüsusi ustalıq sertifikatları əldə edilməlidir. Sənətkarlıq sahələrini sinifləndirərkən nə işçilərin sayı, nə də ki, müəssisələrin illik dövriyyəsi nəzərə alınmır.

Almaniyada 147 sənətkarlıq sahəsi müəyyən edilmişdir. Bunlardan 41-i A qrupu (ustalıq sertifikatı tələb edən sahələr) sənətkarlıq sahələri, 52-si B1 qrupu (ustalıq sertifikatı tələb etməyən 1-ci dərəcəli sahələr) sənətkarlıq sahələri, 54-ü B2 qrupu (ustalıq sertifikatı tələb etməyən 2-ci dərəcəli sahələr) sənətkarlıq sahələrinə aiddir.

Sxem 2. Almaniyada sənətkarlıq müəssisələri

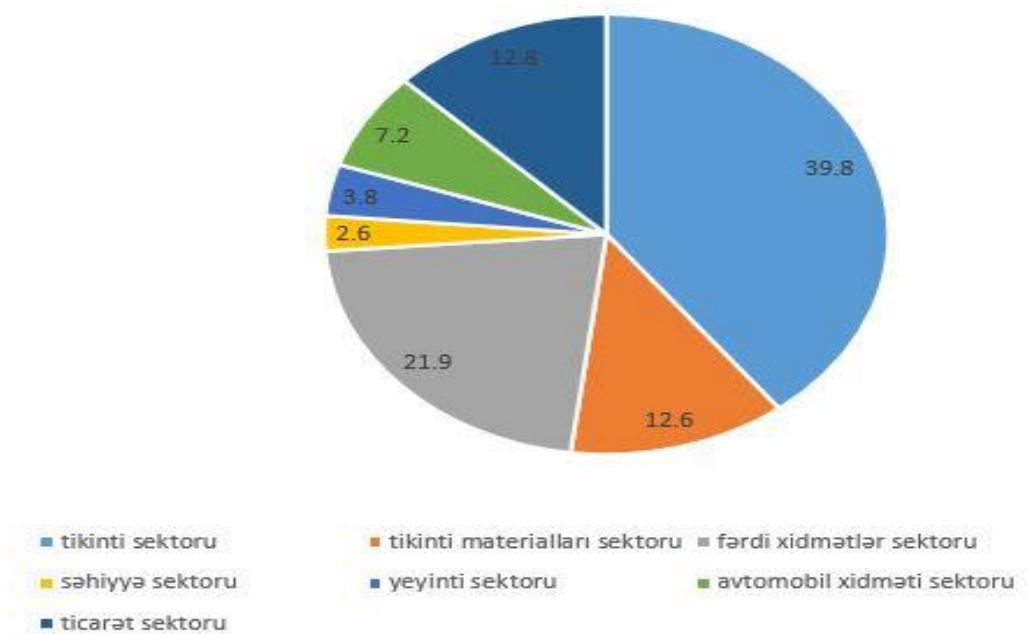


Mənbə: http://nilsdaehne.com/downloads/20180108_IGM_Lecture_WS1718.pdf

Sxemdən də görüldüyü kimi, 2013-cü ildə Almaniyada mövcud olan 1004232 sənətkarlıq müəssisəsindən 59,5%-i, yəni 602597 müəssisə A qrup sənətkarlıq müəssisəsi; 21,8%-i, yəni 218818 müəssisə B1 qrup sənətkarlıq müəssisəsi; 18,7%-i, yəni 188226 müəssisə isə B2 qrup sənətkarlıq müəssisəsidir.

Sənətkarlıq müəssisələri arasında tikinti sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr 39,2%-lə birinci, fərdi xidmətlər 21,9%-lə ikinci və ticarət sektoru 12,8%-lə üçüncü yerdə durur (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2016).

Qrafik 2. Sənətkarlıq müəssisələrinin sahələr üzrə bölgüsü (faizlə)



Mənbə: https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html

Almaniyada KOS-lara və sənətkarlara dəstək proqramları

1. KOS-lara Konsaltinq Xidmətlərinin Dərnəklər vasitəsilə Dəstəklənməsi Proqramı

Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi tərəfindən KOS-lara konsaltinq xidmətinin göstərilməsinin təmin olunması üçündür. Nazirlik ölkə səviyyəsində 53 dərnək və 36 peşə ittifaqları sayəsində güclü və geniş bir konsaltinq şəbəkəsinə malikdir. Nazirlik bu dərnək və ittifaqlara göstərilən konsaltinq xidmətlərini maliyyələşdirməklə yardım göstərir.

Bu qurumların fəaliyyəti Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi, əyalət idarələri və peşə təşkilatları tərəfindən birgə maliyyələşdirilir. Bu dəstək nəticəsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri konsaltinq xidmətlərindən pulsuz yararlanırlar. Bir müəssisə və ya şəxs 3 il ərzində 15 gün bu xidmətdən pulsuz istifadə edə bilər. Bunun nəticəsində dərnəklər özəl konsaltinq xidmətləri göstərən təşkilatlarla haqsız rəqabətə girməmiş olurlar. Aşağıdakı qrafiklərdə 2013-cü ildə

dərnlər tərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə göstərilən konsalting xidmətləri barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

2009-cu ildə 54100 konsalting xidməti göstərilmişdir ki, bu göstərici sonrakı illərdə daha aşağı olmuşdur. 2013-ci ildə 49438 konsalting xidməti göstərilmiş və bu xidmətlərin göstərilməsi üçün 11,4 milyon avro vəsait xərclənmişdir.

Cədvəl 4. KOS-lara Konsalting xidmətinin illər üzrə göstəriciləri

	Konsalting Xidmətinin sayı	Xidmətindəyəri (milyonavro ilə)
2009	54100	10,3
2010	46106	9,7
2011	49416	10,2
2012	48132	10,86
2013	49438	11,4

Mənbə: (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2014)

2013-cü ildə ümumi konsalting xidməti göstərən mütəxəssislərin sayı 850 nəfər olub, bu məsləhətçilərin 473-ü (56%) ticarət sahəsində, 377-si (44%) isə texniki sahədə ixtisaslaşmışdır. Bütün məsləhətçilər arasında müəssisələrin idarə olunması üzrə ixtisaslaşmış mütəxəssislər çoxluq təşkil edir (45%).

Cədvəl 5. Məsləhətçilərin fəaliyyət sahələri barədə məlumat

Məsləhətçilərin sayı	Məsləhətçilərin fəaliyyət sahələri
382	Müəssisə idarəetməsi
42	Xarici ticarət əlaqələri
9	Marketing
40	Digər sahələr
473	Ticarət sahəsində ixtisaslaşmış məsləhətçilər
209	Texniki
61	Ətraf mühitlə bağlı mövzular
99	Texnologiya transferi/innovasiya
8	Digər texniki sahələr
377	Texniki sahələrdə ixtisaslaşmış məsləhətçilər
850	Ümumi məsləhətçilərin sayı

Mənbə: (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2014)

Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi tərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə göstərilən konsalting xidmətinin bir digər növü

innovasiya və texnologiya konsaltinqidir. Bu xidmət 2005-ci ildən etibarən göstərilməyə başlanılmışdır. Bu xidmətin göstərilməsində əsas məqsəd müəssisələrin texnologiya və innovasiya sahəsində inkişafını təmin etməkdir. Bu dəstək haqqında aşağıdakı qrafikdə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Cədvəl 6. KOS-lara göstərilən texnologiya və innovasiya konsaltinqi xidmətinin illər üzrə göstəricisi

İllər	Konsaltinq xidməti sayı	Tədbirlərə qatılanların sayı	Xidmətində əyəri (milyonavro ilə)
2009	8121	6575	1,285
2010	8463	5825	1,409
2011	7290	10563	1,412
2012	8018	7974	1,407
2013	8135	9128	1,422

Mənbə: (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2014)

Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi tərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə göstərilən 3-cü konsaltinq xidməti isə müəssisələrin idarə edilməsi ilə əlaqədar xidmət göstərən dərnəklərin dəstəklənməsi ilə bağlıdır. Bu məqsədlə 65 dərnək dəstəklənir (illik 1,5milyon avro). Bu dərnəklər sahəvi analizlər kimi müəssisə idarəetməsinin və konsaltinq xidmətinin əsasını təşkil edən fəaliyyətləri icra edirlər.

2. Peşə təhsilinin dəstəklənməsi Proqramı

KOS-ların uğurlarının və rəqabətqabiliyyətliliyinin davamlılığının təmin olunması, işçilərin və menecerlərin peşə cəhətdən müasir tələblərə cavab verən texniki və iqtisadi inkişafa uyğun bilik və bacarıqlarla təmin olunması ilə bağlıdır.

Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi tərəfindən təmin edilən peşə təhsili dəstəkləri aşağıdakı iki istiqamətdə cəmlənmişdir:

1. Müəssisə xarici peşə təhsilinə dəstək: Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyinin kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrində peşə təhsilinin dəstəklənməsini nəzərdə tutur. Bununla da, işçilər peşə təhsilini artırmağa maraqlı

olurlar. Bu sistemin maliyyələşdirilməsi üçün Nazirlik, əyalətlər və peşə dərnəkləri hər biri eyni səviyyədə kömək göstərirlər. Bunlar aşağıdakılara xidmət edir:

- Peşə təhsilinin texniki və iqtisadi inkişafa uyğunlaşdırılması;
- Regional peşə təhsili fərqlərinin aradan qaldırılması və müəssisəyə lazımi səviyyədə mütəxəssislərin yetişdirilməsi;
- Müəssisələrin çətin və vaxt alıcı peşə təhsili yükünün azaldılmasına kömək göstərilməsinə xidmət edir.

Cədvəl 7. Müəssisə xarici peşə təhsili haqqında məlumat

İllər	Təlimlər	İştirakçıların sayı	Xidmətin dəyəri (milyon avro)
2009	50327	458649	45,903
2010	50017	446064	47,431
2011	49110	431370	46,419
2012	49112	429421	43,440
2013	49091	422876	41,725

Mənbə: (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2014)

Cədvəl 8. Müəssisə xarici peşə təhsili qurumlarına göstərilən yardım haqqında məlumat

İllər	Layihələr	Xidmətin dəyəri (milyon avro)
2009	55	5,585
2010	40	4,009
2011	71	4,291
2012	62	28,064
2013	68	29,218

Mənbə: (<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>, 2014)

2. Müəssisə xarici peşə təhsili qurumlarının müasirləşdirilməsi və maddi-texniki təminatı. Almaniyada ölkə səviyyəsində təməl və qabaqcıl peşə təhsili verən təşkilatların müasirləşdirilməsi və yeni texnologiya ilə təchizatını həyata keçirmək üçün federal və əyalət səviyyəsində dəstəkləyici tədbirlər

görülməkdədir. Bu təşkilatların maliyyə ehtiyacları federal hökumət, yerli idarələr və peşə ittifaqları tərəfindən təmin olunur. Federal hökumətin maliyyə dəstəyi 45% (struktur cəhətdən zəif inkişaf etmiş bölgələrdə 60%) səviyyəsindədir.

2.3.Almaniyada kiçik və orta biznesin inkişaf etdirilməsində əsas dövlət və maliyyə dəstəklərinin mövcud vəziyyəti

Avropa İttifaqı səviyyəsində KOS-lara stimullaşdırıcı və dəstəkləyici tədbirlər

Yuxarıda qeyd olunan tədbirlərlə yanaşı Avropada kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrə bir çox dəstək proqramları da mövcuddur. Avropa İttifaqında KOS-lara dəstək müxtəlif səviyyələrdə həyata keçirilir. Bunlara aşağıdakılar aiddir(Horst Siebert, 2005: s. 102):

- Milli və ya regional səviyyə: Bu səviyyədəki stimullaşdırıcı tədbirlər tamamilə milli hökumətlər və regional birliklər tərəfindən formalaşdırılır və onlar tərəfindən tətbiq olunur. Milli və regional səviyyədə formalaşdırılıb tətbiq olunan stimullaşdırıcı tədbirlər üçün Avropa İttifaqının rolu bu stimullaşdırıcı tədbirlərin rəqabətə təsirini araşdırmaqdır. Bu məqsədlə, milli hökumətlər və ya regional birliklər tərəfindən formalaşdırılmış stimullaşdırıcı tədbirləri Avropa İttifaqı səviyyəsində rəqabətdən məsul Nəzarətedici Mərkəzə bildirmək məcburiyyətindədirlər.

- Avropa Struktur Fondları: Avropa Struktur Fondları KOS-lara maliyyə dəstəyi göstərmək üçün Avropa İttifaqının maliyyə fondlarından istifadə edir. Bununla yanaşı, bu fondlardan istifadə qaydaları beynəlxalq proqramlara əsasən müəyyənləşdirilir. Avropa İttifaqı öz maliyyə mənbələrindən üzv ölkələrə vəsait ayırır və bu vəsaitlər üzv ölkələr tərəfindən müəyyən olunmuş iqtisadi siyasətə uyğun olaraq KOS-ların inkişafına yönəldilir. Məsələn, bir ölkədə iqtisadi siyasətin əsas hədəfi işsizliyin azaldılması, digər bir ölkədə isə rəqabətin inkişaf etdirilməsi ola bilər, dolayısı ilə, maliyyə vəsaitləri bu siyasətlərə uyğun olaraq bölüşdürülür. Buna görə də, üzv ölkələr öz milli iqtisadi siyasətlərinin Avropa İttifaqının siyasətlərinə uyğunlaşdırmalıdırlar. Bu fondların əsas məqsədi gəlir, sərvət və fərsətlər baxımından regional inkişaf səviyyəsindəki fərqlərin azaldılması

olduğuna görə, Avropa İttifaqının nisbətən az inkişaf etmiş üzvləri bu fondlardan daha çox istifadə edirlər.

- Avropa İnvestisiya Bankı: Avropa İnvestisiya Bankı, üzv ölkələrdəki tərəfdaş banklar vasitəsilə KOS-lara münasib faiz dərəcəsi ilə maliyyə dəstəyi təmin edir. Avropa İnvestisiya Bankı üzv ölkələrdəki tərəfdaş banklara müəyyən bir limit tətbiq edir və banklar bu limit daxilində KOS-ları kreditləşdirə bilirlər. Maliyyə dəstəyinin bu şəkildə tətbiq olunmasının səbəbi, tərəfdaş bankların yerli kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrini daha yaxşı tanımaları və iqtisadi şəraiti daha yaxşı bilmələrindən irəli gəlir. Banklar kredit verilməsi ilə bağlı araşdırmaları özləri həyata keçirir və kredit təminatı ilə bağlı qərarları özləri verirlər. Bəzi hallarda, məsələn, geniş həcmli layihələr olduqda istisnalar ola bilər, müəssisələr birbaşa Avropa İnvestisiya Bankına müraciət edə bilirlər. Bu hallarda Avropa İnvestisiya Bankı layihənin texniki-iqtisadi əsaslandırılması üçün texniki dəstək göstərir. Bundan başqa, Avropa İnvestisiya Bankı həmçinin, mikro-maliyyə dəstəyi də (25,000 avroyaqədər kredit) təmin edir. 2011-ci ilin dekabr ayının sonuna kimi Avropa İnvestisiya Bankıtərəfindən təqdim edilən mikromaliyyələşdirmə məbləği 548 milyon avroya çatmışdır. Avropa İnvestisiya Bankıtərəfindən kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə 2019-cu ilin fevral ayına qədər 23,3 milyard avro vəsait ayrılmışdır. Bu vəsait 374 min müəssisəni əhatə edir. Maliyyələşmə nəticəsində 5 milyon yeni iş yeri yaradılmış və bu, işsizliyin azaldılmasına əhəmiyyətli dərəcədə öz təsirini göstərmişdir.

- Avropa İttifaqının Maliyyə Proqramları: 2014-2020-ci illər Avropa İttifaqının Maliyyə Proqramında KOS-ları əlaqələndirən iki əsas proqram mövcuddur. Birinci Proqram KOS-ların rəqabətqabiliyyətliyini artırma bilmək üçün “Müəssisələrin və KOS-ların Rəqabətqabiliyyətliliyi Proqramı”dır (Programme for the Competitiveness of Enterprises and SMEs – COSME). Bu Proqramda əsas məqsəd kimi sahibkarlığın dəstəklənməsi, maliyyə mənbələrinə daha yaxşı çıxış imkanlarının təmin olunması, KOS-ların beynəlmilləşməsi və yeni bazarlara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi qarşıya qoyulmuşdur. İkinci Proqram Horizon

2020 Proqramıdır. Horizon 2020 Proqramının 3 əsas məqsədi vardır: 1) iqtisadi böhrana çarə tapmaq; 2) Avropa İttifaqının hər bir vətəndaşının fərdi ehtiyaclarına cavab verə bilmək və 3) Avropa İttifaqının qlobal mövqeyini yaxşılaşdırmaq. Bu Proqram çərçivəsində 2014-2020-ci illər ərzində elmi tədqiqatlar və innovativ ideyaların maliyyələşdirilməsi üçün 80 milyard avro miqdarında maliyyə ayrılması planlaşdırılır.

Müəssisələrin və KOS-ların Rəqabətqabiliyyətliliyi Proqramı

Müəssisələrin və KOS-ların Rəqabətqabiliyyətliliyi Proqramı: 2014-2020-ci illəri əhatə edən Avropa İttifaqı dəstək proqramıdır. Proqramın hədəf kütləsi KOS-lar, müəssisələri dəstəkləyən təşkilatlar, investorlar, regional və milli idarələrdir. Yuxarıda qeyd edilən əsas məqsədə uyğun olaraq, bu proqramın 4 əsas hədəfi vardır:

1. KOS-ların maliyyəyə çıxış imkanlarının asanlaşdırılması;
2. Turizm sektorundakı müəssisələr də daxil olmaqla, bütün müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyi və davamlılığının artırılması üçün imkanların genişləndirilməsi;
3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması;
4. İttifaq daxili və beynəlxalq bazarlara çıxışın asanlaşdırılması(<http://esnaf.gtb.gov.tr/data/54ace8d9f293705988210506/ckt.pdf>, 2014).

Bu hədəflərə çatmaq üçün Müəssisələrin və KOS-ların Rəqabətqabiliyyətliliyi Proqramında aşağıdakı tədbirlərin görülməsi planlaşdırılmışdır:

1. KOS-ların maliyyəyə çıxış imkanlarının asanlaşdırılması hədəfi çərçivəsində aşağıdakı tədbirlər nəzərdə tutulur:

- Kreditlərin sığortalanması. Bu proqramda bankların və kredit təşkilatlarının KOS-lara verdikləri kreditlər sığortalanır. Başqa sözlə desək, KOS-ların kredit imkanlarını genişləndirmək üçün Proqram KOS-ların götürdükləri kreditlərin ödənməsinə zəmanət verir (KOS-lara zəmanət verilir). Bu fəaliyyət nəticəsində KOS-ların səhmlərinin dəyəri artır və onların likvidlik əmsalı yüksəlir. Burada əsas məqsəd, yuxarıda da qeyd olunduğu kimi kredit təşkilatlarının risk ehtimalını azaltmaq və KOS-lara daha çox kredit verilməsini təmin etməkdir. Bunun

nəticəsində, banklardan kredit əldə edə bilməyən kiçik müəssisələrin kreditlərə çıxış imkanlarının təmin edilməsi planlaşdırılır. Kreditlərin sığortalanması imkanından faydalanmaq istəyən KOS-lar öz ölkələrində Avropa İnvestisiya Bankı tərəfdaşlıq edən yerli kredit təşkilatlarına müraciət etmələri kifayətdir.

- İnvestisiya imkanlarının genişləndirilməsi. Proqram çərçivəsində yeni yaranmış və inkişaf mərhələsində olan KOS-lara risk səviyyəsi yüksək olan kreditlər verən maliyyə təşkilatlarına (vençur maliyyələşməsi) Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyə dəstəyi göstərilir. Bu dəstəyin məqsədi fondların maliyyə resurslarını gücləndirmək və KOS-lara daha çox investisiya qoymalarını təmin etməkdir.

2. Turizm sektorundakı müəssisələr də daxil olmaqla, bütün müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyi və davamlılığının artırılması üçün imkanların genişləndirilməsi hədəfinə nail olmaq üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

- KOS-lara tətbiq olunan hüquqi tənzimləmələrin azaldılması. Lazımsız hesabat və məlumat öhdəliklərini aradan qaldıraraq, KOS-ların bürokratik yüklərini azaltmaq məqsədi daşıyır. Araşdırmalar göstərir ki, KOS-lar böyük müəssisələrə nisbətən hüquqi tənzimləmələrdən daha çox zərər çəkirlər.

- KOS siyasətinin yaxşılaşdırılması və digər üzv ölkələrlə paylaşılmasını təmin etmək üçün milli hökumətlərin həyata keçirdiyi ən yaxşı təcrübələrin müəyyənləşdirilməsi. KOS-ları və investorları sahibkarlıq fəaliyyətinə stimullaşdıran milli, regional və yerli səviyyədə fəaliyyət göstərən dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları üçün Avropa Sahibkarlıq Mükafatı təşkil olunmuşdur.

- KOS-lara dəstək verən daha yaxşı proqramların hazırlanma bilməsi üçün analitik tədqiqatların aparılması. Avropa İttifaqı və milli səviyyədə, Kos-lar haqqında yeni qanun və qaydaların hazırlanmasına kömək etmək və üzv dövlətlərdə həyata keçirilən proqramların nəticələrini müqayisə etmək üçün konfransların təşkil edilməsi və "Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı" kimi analitik alətlərin hazırlanması dəstəklənir.

3. Sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması hədəfinə nail olmaq üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlərə aşağıdakıları aid edə bilərik:

- Qadın Sahibkarlar üçün Avropa Mentorlar (Məsləhətçi) Şəbəkəsi. Bu mentorlar start-up və inkişaf mərhələsində olan qadın sahibkarlar üçün məsləhətlər və dəstək verirlər

- Gənc sahibkarlar üçün Erasmus Proqramı. Bu Proqramda yeni sahibkarlar digər ölkələrdəki təcrübəli sahibkarlarla fikir mübadiləsi edir və 1-6 ay arası birlikdə işləyərək əməkdaşlıq imkanlarından faydalanırlar. Gənc sahibkarın digər ölkədəki xərclərinin bir qismi Avropa İttifaqı fondları tərəfindən qarşılır.

4. İttifaq daxili və beynəlxalq bazarlara çıxışın asanlaşdırılması hədəfinə uyğun olaraq aşağıdakı informasiyaları əldə etmək üçün “Avropa Sahibkarlıq Şəbəkəsi” yaradılmışdır:

- Avropa İttifaqı proqramlarından necə istifadə etmək barədə məlumat;
- Xaricdə tərəfdaş tapmaqda köməklik göstərmək;
- Avropa İttifaqının maliyyə dəstəyindən necə istifadə etmək barədə məlumat;
- İnnovasiya və texnologiya əməkdaşlığı sahəsində dəstək;

1. Kiçik və orta müəssisələrin Avropa İttifaqının qaydalarına dair fikirlərini öyrənmək (<http://esnaf.gtb.gov.tr/data/54ace8d9f293705988210506/ckt.pdf>, 2014).

Horizon 2020 Proqramı

Horizon 2020 80 milyard avro büdcəsi ilə AI-də ən böyük araşdırma və yenilik proqramıdır. Horizon 2020 yalnızca KOS-ların faydalana biləcəyi bir proqram olmayıb, həmçinin, istənilən müəssisənin tədqiqat, inkişaf və innovasiya fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün yararlı biləcəkləri bir proqramdır. Əslində bu proqramda KOS-ları əlaqələndirən hissə çox azdır. Proqram sadəcə olaraq, tədqiqat və inkişaf potensialı olan KOS-lara istiqamətlənir (<http://esnaf.gtb.gov.tr/data/54ace8d9f293705988210506/ckt.pdf>, 2014).

Almaniyada kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləyici və stimullaşdırıcı tədbirlər

Almaniyada həm federal dövlət, həm də əyalətlər səviyyəsində kiçik və orta sahibkarlığa və sənətkarlığa göstərilən bir sıra dəstəkləyici tədbirlər mövcuddur. Bu qurumların fəaliyyətinə qısa şəkildə nəzər salaq.

1. Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi

Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyinin əsas funksiyası Almaniya müasir iqtisadi əlaqələrin formalaşdırılması və iqtisadi rifah halının yaxşılaşdırılması üçün bütün vətəndaşların aktiv iştirak edə biləcəyi lazımı şəraitin yaradılmasıdır. Nazirliyin bu istiqamətdə əsas hədəfləri aşağıdakılardır:

- Almaniya davamlı inkişaf və rəqabət imkanlarının yaradılması;
- Yüksək məşğulluq səviyyəsinə çatmaq;
- Kiçik və orta sahibkarlığın gücləndirilməsi;
- İqtisadiyyatda rəqabətqabiliyyətliliyi təmin etmək üçün texnologiya və innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması;
- İqtisadi hədəflərlə ekoloji məqsədlərin uyğunlaşdırılması;
- Beynəlxalq əmək bölgüsü və ticarətin dərinləşdirilməsi;
- Sənaye cəmiyyətindən informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin olunması;
- Ölkədə enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması (Horst Siebert, 2005: s.87).

2013-ci ilin statistik məlumatlarına görə Nazirliyin illik büdcəsi təxminən 6 milyard avro təşkil etmişdir. Bu göstərici Federal Büdcənin 1,97%-nə bərabərdir. Bu büdcədən KOS-lara ayrılan hissə 874 milyon avro təşkil edir. Kiçik və orta sahibkarlığa ayrılmış vəsaitin 583 milyon avrosu “müəssisə investisiyaları və iqtisadi infraqururəturə yönəldilmiş tədbirlər”, 87 milyon avro “peşə təhsilinə dəstək”, 83 milyon avro “innovativ müəssisələrə dəstək” və 40 milyon avro isə “vençur kapitalına dəstək” məqsədləri üçün istifadə olunmuşdur (https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html, 2014).

Nazirliyin KOS-lara dəstək proqramlarında aşağıdakılar əsas götürülür:

- Nizamnamə kapitalına dəstək;
- Müəssisələrin maliyyələşdirilməsi;
- İnnovativ fəaliyyətlərə dəstək;
- Enerjiyə və ətraf mühitin qorunmasına ayrılmış investisiyalara dəstək;
- Sahibkarlara investisiya və kapital qoyuluşlarını düzgün həyata keçirilməsi istiqamətində məsləhət və məlumatverici dəstəklər.

Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyi KOS-lara dəstək siyasəti ilə yanaşı sənətkarlara da xas dəstək siyasəti də yeridir. Sənətkarlara yönəlmiş siyasətlərin əsas hədəfləri sənətkarlıq müəssisələrinin miqyasından qaynaqlanan çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq, əsas və qabaqcıl peşə təlimlərini dəstəkləyərək yeni texniki heyətin formalaşmasına kömək etmək və konsaltinq xidmətləri göstərməklə müəssisələrin yeni məhsul və xidmətlərlə yeni bazarlara daxil olmasına yardım göstərməkdən ibarətdir. Nazirliyin sənətkarlığa dəstəkləri aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilir:

- Sənətkarlıq müəssisələrinin sahibkarlıq və nou-hou fəaliyyətlərinin konsaltinq xidməti göstərməklə dəstəklənməsi;
- Peşə təhsilinin dəstəklənməsi;
- Almaniya Sənətkarlıq İnstitutunun fəaliyyətinin dəstəklənməsi;
- Münhün Beynəlxalq Sənətkarlıq Sərgisinin təşkili.

2. Almaniya İnvestisiya Bankı (AİB)

Almaniya İnvestisiya Bankının əsası 1948-ci ildə qoyulmuşdur. Artıq 2012-ci ildə burada çalışan işçilərin sayı 5190-a, bankın aktivlərinin ümumi dəyəri isə 512 milyard avroya çatmışdır. Bank özünün 70-dən çox filial və nümayəndəlikləri ilə müəssisələrin inkişafına dəstək verən dünya səviyyəli inkişaf bankıdır. Bank sektorunun müxtəlif sahələrində xidmət göstərən AİB-in əsas hədəfləri arasında KOS-lar, Almaniya yerdəki yerli idarələr və ixracatçılar ilə yanaşı inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki iqtisadi inkişaf layihələri vardır (Leo Paul Dana, 2006, s.78). Bankın mövcud fəaliyyətlərinə KOS-lara əlverişli kreditlərin verilməsi, infrastruktur və ipoteka maliyyələşməsi, iqlim dəyişiklikləri ilə mübarizə fəaliyyətlərinin maliyyələşdirilməsi, ixracat potensialının maliyyələşdirilməsi və inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki inkişaf layihələrinin maliyyələşdirilməsi aiddir. Almaniya İnvestisiya Bankı yarandığı ilk dövrlərdə dövlət fondlarından istifadə edərək xidmət göstərsə də, hazırda, dəstək portfelinin 94%-i investisiya bazarlarından qazandığı vəsaitlər hesabına formalaşır.

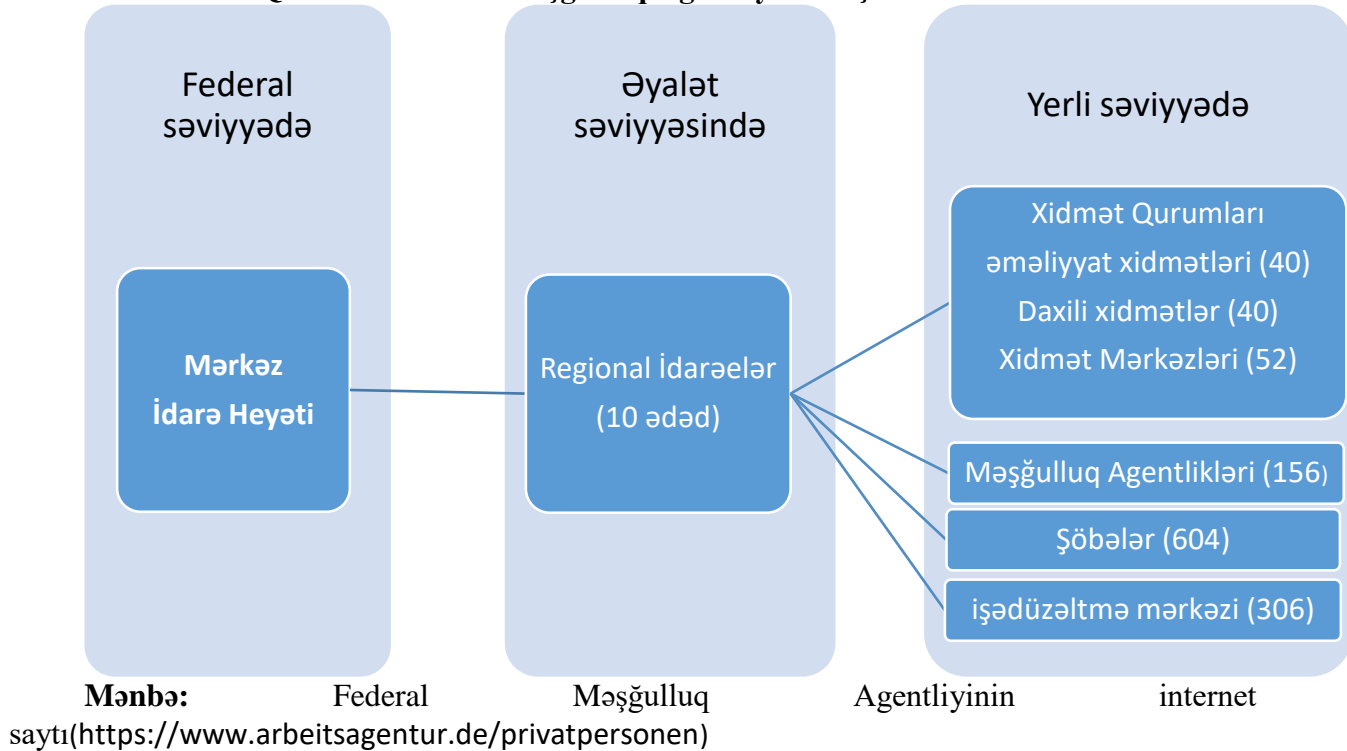
KOS-ların maliyyələşdirilməsi məsələsi 1970-ci illərdən etibarən önəm qazanmağa başlamışdır. AİB yeni qurulmuş müəssisə və KOS-larla əlaqədar bütün

imkanlarını bir araya gətirməklə bir müəssisənin fəaliyyətinin bütün mərhələlərində maliyyələşmə ehtiyaclarını qarşılamağı mühüm vəzifə kimi müəyyənləşdirmişdir. Maliyyə dəstəyi ilə yanaşı AİB kiçik və orta sahibkarlıq üçün konsaltinq və informasiya xidməti də göstərməkdədir. Bununla yanaşı, Almaniya İnvestisiya Bankı KOS-lara dəstək göstərən digər kredit təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək onların fəaliyyətlərini və kreditləşdirmə imkanlarını dəstəkləyirlər.

Federal Məşğulluq Agentliyi

Almaniya əmək bazarının ən önəmli subyekti olan Federal Məşğulluq Agentliyi (FMA) öz idarəetmə strukturu və büdcəsi olan müstəqil dövlət qurumudur. Mərkəzi Nürnberqdə yerləşir. Agentliyə aid 10 Regional İdarə, 156 məşğulluq agentlikləri, 604 şöbə və yerli idarəetmə orqanları ilə ortaq çalışan 306 işəüzəltmə mərkəzi mövcuddur.

Qrafik 3. Federal Məşğulluq Agentliyinin təşkilati strukturu



Təşkilati strukturun başında İdarə Heyəti vardır. İdarə Heyəti sədr və üzvlərdən ibarətdir. FMA vətəndaşlara, müəssisə və təşkilatlara əsas vəzifəsi olan iş və işçi tapmaq xidməti ilə yanaşı, peşə təhsili istiqamətində də əhəmiyyətli işlər görür. Bu xidmətləri yerinə yetirmək üçün FMA-nın bütün ölkəni əhatə edən

məşğulluq agentlikləri və şöbələri vardır. FMA-nın əsas vəzifələri aşağıdakılardır(Kaevan Gazdar, 2002: s. 156):

- İş və peşə təhsili mərkəzləri yaratmaq;
- Vətəndaşlara peşə məsləhətləri;
- Sahibkarlara işəgötürmə ilə bağlı dəstəklər;
- Peşə təhsilinin təşkilinə dəstək;
- Peşə təhsilinin müasirləşdirilməsinə dəstək;
- Əlillərin işlə təmin olunmasına dəstək;
- Yeni iş yerlərinin yaradılmasına və mövcud iş yerlərinin qorunmasına dəstək;
- Maddi dəstək, məsələn işsizlərə və müflisləşmiş sahibkarlara maddi dəstək xidmətləri.

3. Bayer Biznes İnkişaf Bankı

Bayer Biznes İnkişaf Bankı Bayer əyalətində fəaliyyət göstərən sahibkarlığı stimullaşdırıcı təşkilatdır. Qanunvericilik əsasında qurulmuş bu təşkilat 1951-ci ildə yaradılmış, mərkəzi Münhen şəhərində yerləşdirilməkdədir. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra Bayer əyalətinin iqtisadi geriliyinin aradan qaldırılması və iqtisadi inkişafının təmin olunması məqsədilə yaradılmışdır. Hazırda Bankın əsas vəzifələri iqtisadi artım, innovasiya, ətraf mühitin qorunması və davamlı inkişafın təmin olunması üçün fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsidir. Hədəf kütləsi Bayer əyalətindəki kiçik və orta sahibkarlar və investorelardır. Bayer Biznes İnkişaf Bankının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- Yeni yaranmış müəssisələrin bazara girişinin təmin edilməsi;
- KOS-ların effektiv fəaliyyətini təmin etmək və iqtisadi inkişaf layihələrini dəstəkləmək;
- Bazara yeni əmtəə və xidmətlər çıxaran müəssisələrin dəstəklənməsi;
- İşçilərin maraqları qorunmaq şərti ilə iqtisadi böhranla üzləşmiş müəssisələrə yardım etmək;
- Bayer əyalətinin iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi üçün xaricə investisiya qoyuluşlarının dəstəklənməsi;

- Digər kredit təşkilatları ilə əməkdaşlıq edərək böyük layihələrin maliyyələşdirilməsini sığortalamaq.

Bütün kreditləşmə əməliyyatları Hausbanklar vasitəsilə kreditləşmə üçün sahibkarların müraciəti əsasında həyata keçirilməkdədir. Hausbank dedikdə, stimullaşdırıcı kreditlər verməyə hazır olan bütün kommersiya bankları nəzərdə tutulur.

Bayer Biznes İnkişaf Bankı 2012-ci ildə 2,5 milyard avro kredit verməklə 5400 müəssisəyə maliyyə yardımı etmiş və 6100-dən çox şəxsin işlə təmin olunmasına şərait yaratmışdır. Bank bu kreditləşməni həyata keçirmək üçün maliyyə mənbələrini əsasən, maliyyə bazarlarındakı fəaliyyəti və səhm satışlarından təmin edir.

4. Şimali Reyn-Vestfaliya Bankı

Almaniyanın ən böyük əyaləti olan Şimali Reyn-Vestfaliya əyalətində fəaliyyət göstərən inkişaf bankıdır. Əsas məqsədi həmin əyalətdə infrastrukturun və iqtisadi inkişafın təmin olunması olan bank 2012-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. Mərkəzi Düsseldorf şəhərində yerləşən bankın aktivlərinin ümumi dəyəri 149 milyard avro, nizamnamə kapitalı 17 milyard avro, işçilərinin sayı 1258 nəfər təşkil edir. Bank bu göstəriciləri ilə Almaniyanın ən böyük əyalət bankıdır (Lucie Pfaff, 2007: s. 82).

Müştərilərinə kreditlərin verilməsindən özəl konsaltinq xidmətlərinə qədər geniş dairədə xidmətlər göstərən Bank, eyni zamanda yeni yaranmış müəssisələrin və KOS-ların inkişafına dəstək göstərilməsi üzrə ixtisaslaşmışdır. Avropa İttifaqı və federal hökumətin maliyyə fondları da daxil olmaqla müxtəlif maliyyə mənbələrindən istifadə edən Bank aşağıdakı əsas funksiyaları icra edir:

- Kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin yaradılması, inkişaf etdirilməsi və gücləndirilməsinə maliyyə dəstəyi;
- Sosial evlərin tikilməsini dəstəkləmək;
- Riskli investisiyaların (vençur kapitalı əsasında) qoyulmasına dəstək olmaq;
- İnfrastruktur layihələrini dəstəkləmək;
- Texnologiya və innovasiyanı dəstəkləmək;

- Sosial, mədəni və elmi layihələri dəstəkləmək.

Fəsildə bəhs etdiyimiz qurumların və təşkilatların fəaliyyət çərçivəsinə nəzər saldıqda görünür ki, hər bir qurumun funksiyaları qanunvericilik və nizamnamələri ilə müəyyənləşdirilmiş və özünəməxsusdur. Almaniya Federal İqtisadiyyat və Texnologiya Nazirliyinin KOS-lara dəstəyi hüquqi və konsaltinq xidmətlərinin təmin edilməsi istiqamətində, Məşğulluq Agentliyinin fəaliyyəti ixtisaslı kadrlarla təminat istiqamətində, Bankların həm federal dövlət, həm də əyalətlər səviyyəsində maliyyə dəstəyi göstərilməsi istiqamətində öz funksiyalarını icra edirlər.

III Fəsil: Azərbaycanca kiçik və orta biznes subyektləri və Almaniya və Azərbaycan iqtisadiyyatının qarşılıqlı əlaqələri

3.1. Azərbaycanda kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişafında müasir dövrdə dövlət qayğısının əsas istiqamətlərinin təhlili

Rəqabət mühitinin kəskinləşdiyi müasir dövrdə kiçik və orta biznes subyektlərinə iqtisadi, sosial, normativ-hüquqi, texniki-təşkilati dəstək və qayğıya ehtiyac artmaqdadır. Belə ki, kiçik və orta biznes subyektlərinin iri müəssisə və transmilli kooperasiyaların iqtisadi gücünün təsiri altında qalmaması və bazarda rəqabət mühitinin qorunması üçün belə bazar subyektlərinə hərtərəfli dəstək yalnız dövlət tərəfindən həyata keçirilə bilər. Tədqiqat işinin birinci fəslində də qeyd etdiyimiz KOS-un ölkə iqtisadiyyatında oynadığı rolu və əhəmiyyətini nəzərə alaraq bu dəstəyin dövlətin maraqları ilə tam şəkildə üst-üstə düşdüyünü deyə bilərik.

Bazarın bütün həlqələrinin təşkilinin yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi normal sahibkarlıq fəaliyyəti üçün zəruridir. Burada əsas məsələ sahibkarlığın inkişafı üçün konkret təşkilati forma və institutlarının yaradılmasından ibarətdir və əsasən 2 istiqamətdə həyata keçiriləcək işləri nəzərdə tutulur (A.M.Məhərrəmov, 2009: s.39):

1. Mövcud obyektlərin bazar münasibətlərinin tələblərinə uyğun yenidən qurulması
2. İqtisadi sistemin dəyişməsi ilə bağlı yaranan institutların transformasiyasına nail olunması.

Ölkədə infrastruktur və institusional strukturların yenisinin yaranması zəruri olduğu kimi, mövcud olanların da dəyişilməsi lazım gəlir. Keçid iqtisadiyyatı dövründə müəyyən vaxt ərzində köhnə və yeni institutlar və infrastruktur bir birinə qovuşur və yanaşı mövcud olur. Dövlət keçid dövrü şəraitində köhnə institutların dağılması və yeni institutların yaranması nəticəsində meydana çıxan ziddiyyətlərin həllinə yardım etməli, onların fəaliyyətinə şərait yaratmalı, institusional sistemin fasiləsiz olaraq dəyişdirilməsini təmin etməlidir.

Sahibkarlığa göstərilən dövlət yardımları və dəstəkləri müəyyən çərçivəyə və beynəlxalq təcrübəyə uyğun şəkildə tərtib olunmalı və həyata keçirilməlidir. Bu zaman müəyyən prinsiplərə əməl edilməsi vacibdir. Bu prinsipləri aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- Sistemlilik prinsipi. Dövlətin yerinə yetirdiyi iqtisadi siyasət müəyyən məqsədlərin reallaşdırılmasına xidmət etməli və görülən bütün tədbirlər bir sistem halında tətbiq olunmalıdır. Azərbaycanda tətbiq olunan “bir pəncərə” sistemi sahibkarlığa dəstəyin sistemliliyinin təmin edilməsinə şərait yaradır. Azərbaycanda “bir pəncərə” sistemi 25 oktyabr 2007-ci ildə verilmiş “Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin “bir pəncərə” prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında” Sərəncam ilə tətbiq olunmağa başlanılmışdır. Bu, sahibkarların müraciətlərinə baxılması, yeni sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı alınması və sahibkarlara göstərilən yardımların sistemləşdirilməsinə imkan yaratmışdır.

- Şəffaflıq prinsipi. Demokratik və suveren bir dövlətin həyata keçirdiyi bütün sosial, ictimai və iqtisadi siyasətlər ilk növbədə şəffaflıq prinsipi əsasında aparılmalıdır. Şəffaflıq prinsipinin təmin olunması dövlətin yerinə yetirdiyi siyasətdə ədalətlik, bərabər hüquqluluq və qanunvericiliyin normalarına riayət olunması məsələsindən asılıdır. İlk növbədə sosial statusundan asılı olmayaraq bütün vətəndaşların və sahibkarların müraciətlərinə cavab verərkən dövlət özünün müəyyənləşdirdiyi qanunlara və normativ aktlara uyğun xidmət göstərməlidir. Şəffaflıq təmin olunması üçün dövlət orqanları, qurumları, müəssisə və təşkilatları öz fəaliyyətlərinin nəticələri haqqında periodik olaraq həm ölkə prezidentinə, həm də ictimaiyyətə mütəmadi olaraq hesabat verməlidirlər.

Yalnız bütün bu tədbirlərin görülməsi nəticəsində demokratik dövlətin ən böyük problemi olan korrupsiyaya qarşı mübarizənin inkişafına və xalq arasında dövlət orqanlarına olan ictimai etimadın gücləndirilməsinə nail olmaq mümkün olacaqdır.

- Fasiləsizlik prinsipi. Sahibkarlığa göstərilən dövlət dəstəklərində fasiləsizliyin təmin olunması ən əsas prinsiplərdən biridir. Sahibkar olmaq üçün

müraciət edən hər bir şəxsin fəaliyyətinin sonrakı mərhələlərində də dövlət öz dəstəyini əsirgəməyərək, bu dəstəyin fasiləsizliyinin təmin olunmasına nəzarət etməlidir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin hər bir mərhələsində – biznes planının qurulması, müəssisənin yaradılması üçün müraciət, müəssisənin yaradılması, inkişaf dövrü və yetkinlik – tələbə uyğun dövlət dəstəklərinin göstərilməsi təmin olunmalıdır. Hər bir mərhələyə müvafiq olaraq mütəxəssis məsləhəti, maliyyə dəstəyi (qrantlar, subsidiyalar, dotasiya, subvensiya), güzəştli kreditlər və ssudalar, vergi güzəştləri, dövlət zəmanətinin verilməsi və s. kimi dövlət yardımları göstərməlidir.

- Səmərəlilik və nəticəlilik prinsipi. Səmərəlilik prinsipini sahibkarlığa dəstək məqsədilə istifadə olunan resurslardan əldə olunan nəticələrin ən yaxşı formasını təmin edən idarəetmə bacarığı kimi başa düşə bilərik. Nəticəlilik sosial və ictimai problemlərin uğurlu həllinə və hökumət tərəfindən sahibkarlığa göstərilən dövlət yardımları qarşısında qoyulan məqsədlərə nail olmaq kimi başa düşülür.

- Nəzarət prinsipi. Dövlətin sahibkarlığın inkişafına təkan vermək üçün göstəriləcək yardımları müəyyənləşdirərək həyata keçirməsi qədər, bu tədbirlərin icrasına nəzarəti təşkil etməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəzarətin düzgün olması bu kimi yardımların həyata keçirilməsinin digər dörd prinsipin təmin olunmasına gətirib çıxarır.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, sahibkarlığın formalaşması zamanı dövlət aşağıdakı xüsusi funksiyaları həyata keçirir (Qasımov F.H., İsmayılov İ.H., 2008: s.536).

Birinci funksiya iqtisadiyyatın bütün sahələrində öz riski və imkanları hesabına müasir sahibkarlıq subyektlərinin formalaşmasına şərait yaratmaq, onların öz mövcud potensiallarından səmərəli istifadə edə bilmələri üçün əlverişli mühit formalaşdırmaq.

İkinci funksiya isə əsl iqtisadi yaşayış imkan verən, rəqabət mühitini formalaşdırmaq, hansı ki, o rəqabət üstünlüyü elmin son ayətlərindən əsaslanan texnika və texnologiyaların fasiləsiz eyniləşdirilməsinə; innovasiya marketinqinin və menecmentinin tətbiq olunmasına; sahibkarların risk və innovasiya qabiliyyətlərinin tam gerçəkləşdirilməsinə; mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsinə və səmərəli özəlləşdirilməyə; yaxşı işlənmiş antiinhisar siyasəti mexanizmindən

səmərəli tətbiqinə; elmtutumlu, rəqabətqabiliyyətli məhsulların ixracının səmərəli proteksionizminə əsaslanır.

Üçüncü funksiya istehsal dairəsində sahibkarlıq strukturlarının yaradılmasının məqsədəuyğun yönləndirilməsi və stimullaşdırılması vasitəsilə innovasiyaya əsaslanan ən keyfiyyətli xidmətlərin və əmtəələrin təklifinin sabit artımına imkan yaratmaq.

Sahibkarlığın inkişafına dövlət yardımı və onun tənzimlənməsi, yuxarıda qeyd edilənlərdən əlavə, həm də innovasiya məhsullarına tələbatın stimullaşdırılması funksiyasının da yerinə yetirir. Bu məqsədlə elmtutumlu məhsulların alınması üçün dövlət sifarişlərinin verilməsi təcrübəsi geniş tətbiq edilir.

Ən əsas funksiyalardan biri sahibkarlığın formalaşması və inkişafının sosial yönümlü olmasının təmin edilməsidir. Bu funksiyanın yerinə yetirilməsi sahibkarlıq strukturlarının həm iqtisadi, həm də sosial cəhətdən səmərəli olmasını nəzərdə tutur.

Sahibkarlığa dövlət köməyinin və onun tənzimlənməsinin qeyd edilən funksiyaları o vaxt səmərəli həyata keçirilə bilər ki, onların reallaşdırılması müəyyən qanunauyğunluqlara söykənsin. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, bu qanunauyğunluqlar əsasən aşağıdakılardır:

- Ölkə iqtisadiyyatının inkişafında, cəmiyyətin həyat fəaliyyətinin təminatında sahibkarlığın iqtisadi mahiyyətinin, məzmununun və rolunun elmi cəhətdən başa düşülməsi;

- Müasir sahibkarlığın rəşional proteksionizmi;
- İqtisadi və sosial məqsədlərin üzvi uyğunlaşmasının təminatı;
- Məqsədli proqram tənzimlənməsi;
- Dövlət köməyinin zəmanəti;
- Çevik diferensial yanaşma;
- Dövlət yardımının motivləşdirilmiş istiqamət;
- Sahibkarlıq fəaliyyəti formalarının müxtəlifliyi;

- Dövlət, regional xidmətlər arasında vəzifə bölgüsü və kooperasiyası (İ.İ.Məmmədova, 2002: s.139).

Kiçik və orta sahibkarlığa dövlət dəstəyi və ya köməkliyinin aşağıdakı kimi həyata keçirilməsi məqsədəuyğun hesab olunur (N. Məmmədov, A. Məhərrəmov, S.Əhmədova, 2011: s.122):

- Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının və dəstəklənməsinin infrastrukturunun formalaşdırılması;

- Kiçik və orta sahibkarlığa yardım proqramlarının təşkil olunması və həmin proqramların həyata keçirilməsinin reallaşdırılması;

- Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə maddi, maliyyə, informasiya və elmi-texniki resurslarını əldə etmələri üçün maksimum dərəcədə güzəştli imkanın yaradılması;

- Kadrların hazırlanması, yenidən hazırlanması və ixtisaslarının artırılması sahəsində kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə kömək göstərilməsi;

- Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinə, həmçinin, xarici tərəf müqabilləri ilə istehsalat, ticarət, maliyyə-kredit, elmi-texniki və informasiya əlaqələrinin geniş inkişafına kömək göstərilməsi;

- Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün dövlət qeydiyyatının (uçotunun), vergitutma, mühasibat və statistik hesabatlarının verilməsinin, onların fəaliyyətinin lisenziyalaşdırılmasının və istehsal etdikləri məhsulun sertifikatlaşdırılmasının sadələşdirilmiş sisteminin tətbiqi;

- Kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi sahəsində tədqiqatların təşkili.

Azərbaycanda sahibkarlığa dövlət dəstəyi təmin edən əsas qurum Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi hesab olunur. Sahibkarlığa dövlət yardımının bütün istiqamətləri Nazirlik xətti ilə müəyyənləşdirilir, tədbirlər planları hazırlanır və həyata keçirilməsinə birbaşa nəzarət olunur.

Nazirliyin strukturuna daxil olan şöbələrdən sahibkarlığın inkişafına birbaşa və ya dolayısıyla təsir göstərən şöbələr aşağıdakı qrafikdə əks olunmuşdur.

Qrafik 4. İqtisadiyyat Nazirliyinin sahibkarlığın inkişafına birbaşa və ya dolayısıyla təsir göstərən şöbələr



Mənbə: (<http://sahibkar.economy.gov.az/index.php/component/content/article/16-arayishlar/26-sahibkarligin-tarixi>).

Sahibkarlığın inkişafı siyasəti və tənzimlənməsi şöbəsinin funksiyaları aşağıdakı qrafikdə qeyd olunmuşdur:

Qrafik 5. Sahibkarlığın inkişafı siyasəti və tənzimləsi şöbəsinin funksiyaları



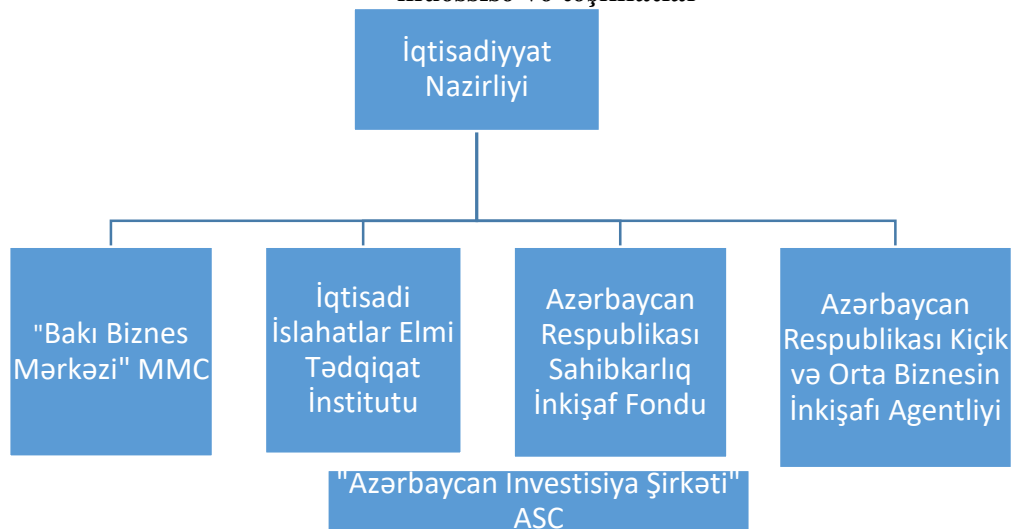
Mənbə: (<http://sahibkar.economy.gov.az/index.php/component/content/article/16-arayishlar/26-sahibkarligin-tarixi>)

Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığa dövlət qayğısının həyata keçirilməsi məqsədilə bir sıra mexanizmlər, bu istiqamətdə dövlət siyasəti və tədbirlər planı müəyyənləşdirilərək həyata keçirilməkdədir. Lakin müasir dövrün tələblərinə uyğun iqtisadiyyatın formalaşması üçün dövlət öz siyasətində inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsinə müraciət etməlidir.

3.2. Azərbaycan iqtisadiyyatında Alman kiçik və orta biznesindən alınacaq təcrübələrin tətbiqi məsələləri

Tədqiqat işimizin ikinci fəslində Almaniyada kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə (Mittelstand) dövlət qayğısının forma və üsullarından ətraflı şəkildə bəhs edilmişdir. Ölkəmizdə bu təcrübənin tətbiqi üçün geniş imkanlar mövcuddur. Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dəstək istiqamətində görülən bir sıra tədbirlər Avropa İttifaqı və Almaniya təcrübəsinə uyğun gəlir. Bu istiqamətdə Respublikamızda həyata keçirilən tədbirlər, yaradılan qurumlar, strukturlar, KOS-ların inkişafını dəstəkləyən dövlət müəssisə və təşkilatlarının fəaliyyətinə ümumi nəzər salaraq onların müvafiq xarici təcrübəyə uyğunluğunu müəyyən edək. Azərbaycanda kiçik və orta biznesə dəstək göstərən bütün qurumlar İqtisadiyyat Nazirliyinə tabedir. Sahibkarlığın inkişafında birbaşa rol oynayan müəssisə və təşkilatlar aşağıdakı qrafikdə verilmişdir:

Qrafik 6. İqtisadiyyat Nazirliyinə tabe olan və sahibkarlığın inkişafına təsir edən müəssisə və təşkilatlar



Mənbə: (<https://economy.gov.az/uploads/fm/files/struktur.jpg>)

1. "Bakı Biznes Mərkəzi" MMC. Bakı Biznes Mərkəzi 12 mart 2010-cu ildə fəaliyyətə başlamışdır. İqtisadiyyat Nazirliyi tərəfindən yaradılmış bu qurumun əsas fəaliyyət istiqamətlərinə beynəlxalq və milli səviyyədə sərgilərin, konfransların, seminarların təşkili, təqdimat mərasimlərinin və işgüzar görüşlərin keçirilməsi daxildir. Mərkəzin bu fəaliyyəti ilə ölkədə sahibkarların xarici bazarlara çıxışı, xarici iri şirkətlər və transmilli korporasiyalarla əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsinə, sahibkarların və investorların yatırım fərsətləri haqqında məlumatlandırılmasına, təkan verilir.

2. İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutunun əsası 2 oktyabr 1964-cü ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Şurasının qərarı ilə qoyulmuşdur. İnstitut 2006-cı ildən etibarən İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu kimi adlandırılmışdır. İlk yarandığı dövrlərdə İnstitutun əsas fəaliyyət istiqamətlərinə xalq təsərrüfatının inkişafı, məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsi ilə bağlı bəş xemlərin hazırlanması aid idisə, hazırda İnstitutun əsas vəzifəsi əldə olunmuş dinamik sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin olunması istiqamətində elmi əsasların işlənilməsi və bu istiqamətdə addımların atılması məqsədilə Nazirliyə təkliflərin planının təqdim olunmasıdır.

Sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığının təmin olunması məqsədilə İnstitut dövlətin qarşıya qoyduğu əsas məqsədlərdən olan regionaların iqtisadi inkişafı, işsizlik probleminin aradan qaldırılması, regionlarda sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması, prioritet fəaliyyət sahələrinin müəyyən edilərək dəstəklənməsi kimi tədbirlərdə əsas tədqiqatçı və analitik rolunu oynayan qurumdur.

3. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlıq İnkişaf Fondu. Sahibkarlıq İnkişaf Fondu Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf etməsi və əhalinin işgüzarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi yönündə tədbirlərdə iştirak edir, onlara maliyyə dəstəyi verir. Fondun əsas vəzifəsi sahibkarlığın, xüsusilə kiçik sahibkarlığın inkişafına kömək məqsədilə maliyyə ehtiyatlarının cəlb edilməsindən, sağlam rəqabətin və əmtəə bazarının inkişafına şərait yaradılmasından, yeni iş yerlərinin

yaradılmasını təmin edən investisiya layihələrinin həyata keçirilməsində iştirak etməkdən ibarətdir.

Sahibkarlıq İnkişaf Fondunun əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- İdxalı əvəz edən məhsulların istehsalı;
- İxrac qabiliyyətli məhsulların istehsalı;
- İnnovasiya yönümlü layihələrin icrası;
- Bu, ölkənin sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı məqsədli proqramlar çərçivəsində özəl sektorun dəstəklənməsi;
- Kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı;

Respublikamızda Fondun vəsaitlərinin istifadəsi istiqamətlərinin genişləndirilməsi məqsədilə “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanına əsasən 2003-2005-ci illər ərzində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına, ümumilikdə 50 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdu.

“Sahibkarlıq İnkişaf Fondunun vəsaitlərinin istifadəsi Qaydaları”na müvafiq olaraq, vəsaitlər ilk dəfə kommersiya bankları vasitəsilə verilməyə başlanmışdır. Bu yeni praktika iki məsələnin həll edilməsini təmin etdi:

- Regionlarda bankların filiallarını açmaq və bank sistemi makroiqtisadi inkişaf üçün şərait yaratdı.
- Regionların sosial-iqtisadi inkişafına impuls verdi.

4. Azərbaycan Respublikası Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi. Azərbaycan Respublikası Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi 28 dekabr 2017-ci ildə yaradılmışdır. İqtisadiyyat Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən Agentliyin əsas funksiyalarına ölkədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi, kiçik və orta biznes subyektlərinə bir sıra xidmətlərin göstərilməsi, dövlət orqanlarının bu sahədə xidmətlərinin əlaqələndirilməsi və tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi aiddir. Agentlik publik hüquqi şəxs statusuna malikdir.

Agentliyin Nizamnaməsinə əsasən Agentliyin fəaliyyətinin məqsədi kiçik və orta biznesin (KOB) fəaliyyətinin tənzimlənməsində iştirak etməkdir.

Azərbaycan Respublikası Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi strukturu 26 iyun 2018-ci ildə Respublika Prezidentinin Fərmanı ilə aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

- Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyinin Aparatı;

- Kiçik və orta biznesin evləri;
- Kiçik və orta biznesin inkişaf mərkəzləri;
- Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişaf Mərkəzi;
- Kiçik və orta biznesdə inkişaf fondları.

Kiçik və orta biznes evləri. KOB evləri Agentliyin kiçik və orta sahibkarlığa yönəldilmiş özəl və dövlət dəstəklərinin və xidmətlərinin vahid məkanda və bir-birilə əlaqələndirilmiş formada həyata keçirilməsini təmin edən struktur vahididir.

Kiçik və orta biznes inkişaf mərkəzi. KOB İnkişaf Mərkəzi kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin və startap layihələrinin dəstəklənməsi və onların inkişafı istiqamətində görülən tədbirləri əlaqələndirən qurumdur.

KOB İnkişaf Mərkəzinin fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Kiçik və orta sahibkarlığın innovasiyalı inkişafına dəstək olmaq;
- Startap layihələrinin, ailə bizneslərinin təşviq edilməsi və eyni zamanda, qadınların, əlillərin və gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə stimullaşdırılması;
- Sahibkarlara konsaltinq xidmətinin göstərilməsi;
- Müxtəlif seminarların, konfransların, təlimlərin və təcrübə proqramlarının keçirilməsi vasitəsilə sahibkarlığın inkişafına tövhələrin verilməsi;
- Kiçik və orta sahibkarlığın tənzimlənməsi istiqamətində qanunvericilik bazasının yaradılmasında iştirak etmək;
- Regionlarda özünüməşğulluğun artırılması məqsədilə sosial sahibkarlığın inkişafına yardımların göstərilməsi;

Dövlət-Sahibkar Tərəfdaşlığının İnkişafı Mərkəzi. Mərkəzin əsas funksiyası dövlət və özəl sektor arasındakı əlaqələri təkmilləşdirmək və bu fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılmasına xidmət etməkdir. Mərkəzin yaradılma məqsədləri aşağıdakı kimidir:

- Dövlətlə özəl sektorun tərəfdaşlığı sahəsində xarici təcrübənin araşdırılaraq tətbiqi üçün lazım olan şərtlərin müəyyənəndirilməsi və bu istiqamətdə layihələrin hazırlanması və mövcud layihələrin təkmilləşdirilməsi;

- Dövlət və özəl sektorun tərəfdaşlığı zamanı risk və məsuliyyət bölgüsünün optimallaşdırılması;

- Mövcud infrastrukturun və sosial xidmətlərin yaxşılaşdırılması və bu məqsədlərə xidmət edən beynəlxalq investisiyaların ölkəmizə cəlb edilməsi üçün tədbirlərin görülməsi.

Kiçik və orta biznesin inkişafı fondu. KOB İnkişaf Fondu Agentliyin fəaliyyətinin maliyyə təminatını həyata keçirmək üçün yaradılmışdır. Fondun fəaliyyətinin əsas məqsədi kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının maliyyə təminatı, buraya xarici və daxili investisiyaların cəlb edilməsi, KOS layihələrinə maliyyə dəstəyi verilməsi, KOS-ların investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması məsələləridir. Fondun yerinə yetirməli olduğu əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

- Müvafiq orqanlar tərəfindən Fonda ayrılmış vəsaitlərin düzgün, səmərəli və təyinatına uyğun istifadəsini təmin etmək;

- KOS-ların xarici bazarlara çıxış imkanlarını gücləndirilmək məqsədilə layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitlərin cəlb edilməsi;

- Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün Fondla əməkdaşlıq edən bank və bank olmayan kredit təşkilatları xətti ilə ayrılmış və cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına güzəştli maliyyə resurslarından istifadə imkanını genişləndirmək;

- Fondun vəsaitləri və cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün müvafiq ekspertizanı həyata keçirmək;

Azərbaycan Respublikası Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi öz fəaliyyətini regionlarda da təmin etmək məqsədilə həyata keçirdiyi layihələrdən biri də Kiçik və Orta Biznesin Dostları şəbəkəsi layihəsidir. KOB-un dostları regionlarda yeni kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin yaranmasına və inkişafına dəstək məqsədilə fəaliyyət göstərirlər. Bununla da, KOB dostları fəaliyyəti Respublikanın regionlarının potensialının reallaşdırılmasına yönəldilmişdir. Bu

məqsədlə, investisiya layihələri müəyyənləşdirilir və onların KOS-lar vasitəsilə reallaşdırılması təşviq edilir.

KOB Dostlarının fəaliyyətinin bir digər önəmli istiqaməti dövlətin kiçik və orta sahibkarlığa dəstəklərindən istifadə imkanlarının genişləndirilməsi, bu dəstəklərə KOS-ların heç bir maneə olmadan və rahatlıqla çıxışının təmin edilməsi, digər tərəfdən Agentliyin göstərilməsi nəzərdə tutulan bütün dəstək mexanizmlərinin tətbiqinə yönəlmişdir.

KOB Dostları, həmçinin, KOS subyektlərinin hüquqlarının müdafiəsi üzrə dəstəkləyici vəzifəni də öz üzərinə götürür.

Hazırda, ölkə üzrə 13 KOB Dostu fəaliyyət göstərir. Bunlardan sonuncusu 13 mart 2019-cu ildə bir hissəsi işğal altında olan Fizuli rayonunda yaradılmışdır. Hansı ki, bu KOB Dostu cəbhə boyu məskunlaşmış kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə və əhaliyə xidmət göstərir.

"Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" ASC. Şirkət 30 mart 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə yaradılmışdır. Şirkətin fəaliyyətinin əsas məqsədi qeyri-neft sektoru üzrə ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatların investisiyalaşmasını həyata keçirməkdir. Şirkət bu məqsədlə, həm daxili, həm də xarici mənbələrdən istifadə edir.

Nəzərə alsaq ki, Almaniya kiçik və orta biznesin inkişafının dəstəklənməsi sisteminin bu səviyyəyə çatması üçün 60 ildən çox müddət sərf etmişdir, ölkəmizdə belə sistemin formalaşması üçün görüləcək işlər hələ ki, çoxdur.

Almaniyadakı kiçik və orta biznesin inkişafına göstərilən dəstəkləri 3 əsas başlıq altında cəmləşdirə bilərik:

1. Avropa İttifaqının kiçik və orta biznesin inkişafına göstərdiyi dəstəklərin ölkəyə cəlb edilməsi;
2. Federal dövlət və əyalətlər səviyyəsində həyata keçirilən dövlət proqramları;
3. Kiçik və orta biznesi dəstəkləyən, müstəqil fəaliyyət göstərə bilən müəssisə və təşkilatların, xüsusilə, inkişaf banklarının yaradılması.

Ölkəmiz Avropa İttifaqına daxil olmadığı üçün qeyd olunan birinci dəstək istiqamətindən istifadə imkanları məhduddur. Lakin kiçik və orta biznesin inkişafına dəstək göstərən ölkəmizin də üzv olduğu beynəlxalq qurum və təşkilatlar vardır və dövlətimiz bu dəstəklərin maksimum şəkildə cəlb edilməsinə çalışmalıdır.

Qeyd olunan, ikinci dəstək istiqamətində dövlətimizin görə biləcəyi işlər daha genişdir. Ölkəmizdə həyata keçirilən bir sıra dövlət proqramlarında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün bəzi tədbirlərin görülməsi məsələləri əhatə olunsada, sırf bu istiqamətdə dövlət proqramları məhduddur. Həm ümumdövlət, həm də regional səviyyədə KOS-ların inkişafının dəstəklənməsi üçün bir sıra dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

Üçüncü dəstək istiqamətdə ölkəmizdə də bir çox tədbirlər görülmüş və bir sıra qurum və təşkilatlar yaradılmışdır. Ölkəmizdə yaradılmış bu qurum və təşkilatların Almaniya təcrübəsinə nəzərən əsas çatışmazlıqları müstəqil fəaliyyət göstərə bilməmələri, dövlət büdcəsinin maliyyə dəstəklərindən asılılıq, resurslarının kifayət qədər çox olmaması, əhatə dairəsinin darlığı və s. bu kimi çatışmazlıqlardır.

3.3.Müasir dövrdə Azərbaycanın kiçik və orta biznesində aparılan islahatların milli iqtisadiyyatın inkişafında rolunun qiymətləndirilməsi

Son dövrlərdə dövlətimizin kiçik və orta biznesin inkişafı istiqamətində aparıldığı islahatlar ölkənin milli iqtisadiyyatının inkişafına birbaşa və dolayısıyla təsir göstərmişdir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ölkə iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsinə, yeni texnika və texnologiyaların, ixtiraların, startap layihələrinin, yeni istehsal üsullarının cəlb edilməsinə və tətbiqinə şərait yaratmışdır. Bununla da, kiçik və orta sahibkarlıq bazarın sürətlə dəyişən tələblərinə cəld və yerində reaksiya verməyə imkan vermişdir.

Qrafikdən də görüldüyü kimi, 2014-cü ildən dövlətimizin yaşadığı iqtisadi geriləmə öz təsirini kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayında da göstərmişdir. Kiçik müəssisələrin 2016-cı ildə ümumi sayı 187598 ədəd olduğu halda 2017-ci ildə

165386 olmuş, yəni 22212 qədər azalmışdır. Bu azalmanın əsas səbəbi fərdi sahibkarlıq subyektlərinin 24912-nin ləğv edilməsidir. Bütün bu geriləməyə baxmayaraq, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin tərkibində hüquqi şəxslərin payı artmış və 2016-cı il sayına görə 16% artım müşahidə olunmuşdur. Bununla yanaşı, orta sahibkarlıq subyektlərinin sayında da cüzi də olsa, təxminən, 3%-lik bir artım vardır. Bu qrafikə əsasən onu deyə bilərik ki, hər keçən il kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi gücü və potensialı artmaqdadır.

Cədvəl 9. KOS-ların sayı barədə

Göstəricilər	2016			2017		
	Cəmi	o cümlədən		Cəmi	o cümlədən	
		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar		Hüquqi şəxslər	Fərdi sahibkarlar
Sahibkarlıq subyektlərinin ümumi sayı	191695	20932	170763	169603	23752	145851
Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin sayı	187598	16835	170763	165386	19535	145851
Orta sahibkarlıq subyektlərinin sayı	4097	4097	-	4217	4217	-

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı (<https://www.stat.gov.az/>)

İqtisadi rayonlar üzrə kiçik və orta müəssisələrin paylanması cədvəlində də görüldüyü kimi, ölkə üzrə 2017-ci ildə 2016-cı ilə nəzərən kiçik və orta müəssisələrin sayında dəyişiklik iqtisadi rayonlarda da göstərmişdir. İqtisadi rayonlardan yalnız Naxçıvan Muxtar Respublikasında kiçik müəssisələrin sayında artım müşahidə olunmuş, kiçik müəssisələrin sayı 6282-dən 6360-a yüksəlmişdir. Orta müəssisələrin sayında isə, artım 11 iqtisadi rayondan altısında - Bakı şəhəri, Abşeron, Şəki-Zaqatala, Lənkəran, Quba-Xaçmaz, Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonlarında müşahidə olunmuşdur. Bu iqtisadi rayonlarda orta müəssisələrin sayında ümumi artım 3039-dan 3190-a, yəni 151 vahid artım qeydə alınmışdır. Gəncə-Qazax, Kəlbəcər-Laçın, Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonları və Naxçıvan Muxtar Respublikasında isə orta müəssisələrin sayında azalma müşahidə

olunmuşdur. Bu iqtisadi rayonlarda orta müəssisələrin sayı ümumi olaraq 31 vahid azalmışdır. Aran iqtisadi rayonunda isə orta müəssisələrin sayında heç bir dəyişiklik müşahidə olunmamışdır.

Cədvəl 10. İqtisadi rayonlar üzrə kiçik və orta müəssisələrin paylanması

İqtisadi rayonlar	2016			2017		
	Cəmi	o cümlədən		Cəmi	o cümlədən	
		Kiçik	Orta		Kiçik	Orta
Ölkə üzrə cəmi	191695	187598	4097	169603	165386	4217
Bakı şəhəri	75149	72815	2334	70222	67798	2424
Abşeron iqtisadi rayonu	14481	14279	202	13222	12996	226
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	21564	21263	301	18810	18511	299
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	11711	11554	157	9571	9400	171
Lənkəran iqtisadi rayonu	12123	11974	149	9547	9381	166
Quba - Xaçmaz iqtisadi rayonu	9385	9263	122	7738	7611	127
Aran iqtisadi rayonu	32315	31867	448	26656	26208	448
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	3273	3198	75	2813	2737	76
Kəlbəcər-Lacın iqtisadi rayonu	161	128	33	157	125	32
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	5068	4975	93	4332	4259	73
Naxçıvan Muxtar Respublikası	6465	6282	183	6535	6360	175

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı (<https://www.stat.gov.az/>)

Regionlar üzrə kiçik və orta müəssisələrin sayında bu kimi dəyişikliklərin baş verməsi onu deməyə imkan verir ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafı istiqamətində dövlətimizin yerinə yetirdiyi tədbirlər və proqramlar sahibkarlığa öz lazımı effektini göstərə bilməmişdir.

Analoji dövrdə kiçik və orta müəssisələrdə əsas kapitala qoyulan investisiyalar 468,4 milyon manat artaraq 3298,6 milyon manat olmuşdur. 2016-cı illə müqayisədə bu artım 16,5% təşkil etmişdir. Qeyd olunan dövrdə, kiçik və orta müəssisələrdə əsas kapitala investisiyalar demək olar ki, eyni miqdarda artmış olsa da, orta müəssisələrdə əsas kapitala qoyulan investisiyalar 23,2% artmışdır.

Cədvəl 11. KOS-ların makroiqtisadi göstəriciləri

Göstəricilər	2016			2017		
	Cəmi	o cümlədən		Cəmi	o cümlədən	
		Kiçik	Orta		Kiçik	Orta
Yaradılmış əlavə dəyər*, milyonmanat	3587.2	2928.0	659.2	3807.6	3051.9	755.7
İşçilərin sayı, min nəfər	281.0	100.9	180.1	290.1	101.9	188.2
Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat	338.6	322.2	349.1	352.8	331.5	365.9
Əsas kapitalla investisiyalar, milyon manat	2830.2	1828.6	1001.6	3298.6	2064.8	1233.8
Məhsul buraxılışı, milyon manat	5831.2	4666.1	1165.1	6269.6	4884.7	1384.9

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin rəsmi internet saytı (<https://www.stat.gov.az/>)

Yuxarıdakı cədvəllərdə göstərdiyimiz kimi kiçik müəssisələrin sayında azalma qeydə alınsa da, KOS-ların makroiqtisadi göstəriciləri haqqındakı cədvəldə onların yaratdıqları əlavə dəyərdə artım müşahidə olunduğu nəzərə çarpır. 2016-2017-ci illərdə kiçik müəssisələrin sayındakı 11,8% azalmaya rəğmən, bu müəssisələrdə yaradılmış əlavə dəyərdə 4,2% artım müşahidə olunmuşdur. Həmçinin, orta müəssisələrin sayındakı 3%-lik artım özünü yaradılan əlavə dəyərdə 14,6%-lik artımla biruzə vermişdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrin sayında 2017-ci ildə 2016-cı ilə nəzərən azalma müşahidə olunsada, fəaliyyət göstərən işçilərin sayı 281 min nəfərdən 290,1 min nəfərə qədər, yəni 3,2% artmışdır. Bu artım iqtisadiyyatda muzzla çalışan işçilərin sayındakı 10,7 min nəfərlik artımın əsasını təşkil etmişdir. Belə ki, iqtisadiyyatda muzzla çalışan işçilərin sayındakı artımın 85,7%-ni (9,1 min nəfər) KOS-larda çalışan işçilər təşkil etmişdir. Həmçinin, kiçik və orta müəssisələrdə çalışan işçilərin orta aylıq əmək haqqı 338,6 manatdan 352,8 manata, yəni 4,2% artmışdır.

Cədvəldən də göründüyü kimi, tədqiq olunan dövrdə kiçik və orta müəssisələrin makroiqtisadi göstəricilərindəki artım özünü məhsul buraxılışında da göstərmişdir. Belə ki, 5831.2 milyon manatdan 6269,6 manata, yəni 438,4 milyon

manat artımla qeydə alınmışdır. Cədvəldə də görüldüyü kimi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun təşkilatı ilə 5ildə 217 forum keçirilmişdir. Bu formların 82,5%-inin regionlarda keçirilmiş olması onu deməyə imkan verir ki, dövlətimiz regionların inkişafına qayğı göstərir və bu işdə maraqlıdır. Çünki regionlar arası iqtisadi inkişaf fərqlərinin aradan qaldırılması və eyni zamanda regionlarda əhalinin iqtisadi rifahının yüksəldilməsi dövlətin başlıca siyasətlərindən hesab olunur.

Cədvəl 12. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun həyata keçirdiyi forumlar barədə məlumat

	Regionlarda		Bakı şəhərində	
	forumların sayı	iştirakçıların sayı	forumların sayı	iştirakçıların sayı
2013	33	3440	12	1240
2014	38	3550	9	730
2015	39	3470	7	600
2016	33	3350	6	610
2017	36	3490	4	400

Mənbə: Cədvəl Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun illik hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bu forumlarda, ümumilikdə, 20 880 sahibkar iştirak etmişdir. Sahibkarların bu forumlarda maarifləndirici treninqlər keçilmiş, onlara iqtisadi savad və məsləhətlər verilmiş, informasiya təminatı və investorların cəlb edilməsi üçün kütləvi informasiya vasitələrinin burada iştirakı təmin edilmişdir.

Sahibkarlığa kömək fondunun gördüyü işlər bu forumlarla bitmir. Onların əsas işi olan sahibkarlara güzəştli kreditlərin verilməsi və nəticələri barədə isə 2013-2017ci illəri əhatə edən son 5 ilin məlumatları aşağıdakı cədvəldə verilmişdir. Aşağıda verilmiş cədvəldən də görüldüyü kimi tək cədvəl tərəfindən son 5 ildə 1 153,9 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir. Bu güzəştli kreditlərdən 19701 sahibkar yararlanmış və nəticəsində 51906 yeni iş yerləri yaradılmışdır. Bunların əksəriyyəti regionların sahibkarlarına xüsusəndə kənd təsərrüfatına ayrılmışdır. Ümumilikdə fondun yaradılmasından 2018-ci ilə kimi verilən güzəştli kreditlərin həcmi 2,1 milyard manatı keçmişdir, bunun nəticəsində

34 644 sahibkar kreditlə təmin edilmiş və 156 177 yeni iş yerləri yaradılmışdır. Sahibkarlara verilmiş bu güzəştli kreditlərin 45%-i, yəni 938,7 milyon manatı məhz fondun öz hesabına və ya kreditlərin qaytarılması hesabına təmin edilmişdir.

Cədvəl 13. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlara verdiyi güzəştli kreditlər

	sahibkarların sayı	verilən kreditlərin miqdarı (min manat)	yaradılan yeni iş yerləri
2013	4468	275000	12045
2014	5560	295000	12564
2015	5243	248500	12600
2016	2477	189400	8106
2017	1953	146000	6591
cəmi	19701	1153900	51906

Mənbə: Cədvəl Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun illik hesabatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Görülən tədbirlərlə yanaşı, iqtisadi inkişafın davamlılığının və dayanıqlılığının imkan yaradılması baxımından kiçik və orta sahibkarlıqda aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması məqsədəuyğundur:

- Kiçik və orta sahibkarlığın dünya iqtisadiyyatı üzrə inteqrasiyasının geniş vüsət alması, ixrac potensialının genişlənməsində və cəmiyyətin sosial problemlərin həllində kiçik və orta sahibkarlığın rolunun gücləndirilməsi;

- Sahibkarlıq fəaliyyətində regional, sahə və texnoloji baxımdan strukturunun optimallaşdırılması;

Nəticə və təkliflər

Tədqiqat işinin nəticəsində onu deyə bilərik ki, kiçik və orta biznesin inkişafı ölkədə həm məşğulluğa, həm də rəqabət mühitinin inkişafına öz müsbət təsirini göstərir. Bu fəaliyyət öz nəticəsini ölkə iqtisadiyyatının və əhalinin rifah halının yüksəlməsində göstərməkdədir. Bununla yanaşı, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı ölkə iqtisadiyyatında baş verə biləcək durğunluq və böhranların nəticəsinin maksimum səviyyədə yumşaldılmasına və böhran vəziyyətindən çıxışın sürətləndirilməsinə imkan verir.

Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ölkə iqtisadiyyatında innovasiya fəaliyyətinin sürətləndirilməsinə, yeni texnika və texnologiyaların, ixtiraların, startap layihələrinin, yeni istehsal üsullarının cəlb edilməsinə və tətbiqinə şərait yaratmışdır. Bununla da, kiçik və orta sahibkarlıq bazarın sürətlə dəyişən tələblərinə cəld və yerində reaksiya verməyə imkan vermişdir.

Həmçinin, kiçik və orta biznes subyektlərinin inkişafı regionlarda iqtisadi fəallığın inkişafına, regionlarda məşğulluğun artmasına, iqtisadi infrastrukturun inkişafına, kənd yerlərində fərdi şəkildə istehsal olunan məhsulların satış bazarlarının genişlənməsinə, təkrar istehsal genişlənməsinə, sosial və mədəni infrastrukturun inkişafına birbaşa və dolaylı təsirlərini göstərmiş və hərtərəfli inkişafına təkan vermişdir.

Dövlətimiz kiçik və orta biznesin inkişafına dəstək göstərən, ölkəmizin də üzv olduğu beynəlxalq qurum və təşkilatların dəstəklərinin maksimum şəkildə cəlb edilməsinə çalışmalıdır.

Ölkəmizdə həyata keçirilən bir sıra dövlət proqramlarında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı üçün bəzi tədbirlərin görülməsi məsələləri əhatə olunsa da, sırf bu istiqamətdə dövlət proqramları məhduddur. Həm ümumdövlət, həm də regional səviyyədə KOS-ların inkişafının dəstəklənməsi üçün bir sıra dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanmasına və həyata keçirilməsinə ehtiyac vardır.

Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını dəstəkləmək məqsədilə yaradılmış qurum və təşkilatların Almaniyaya təcrübəsinə nəzərən əsas çatışmazlıqları müstəqil fəaliyyət göstərə bilməmələri, dövlət büdcəsinin maliyyə

dəstəklərindən asılılıq, resurslarının kifayət qədər çox olmaması, əhatə dairəsinin darlıđı və s. bu kimi  atıřmazlıqlardır.

Dövlətimiz 25 ildən uzun müddətdə kiçik və orta biznesin inkiřafı istiqamətində bir çox tədbirlər g rm ř olsa da, yuxarıda qeyd olunan problemlərin həlli istiqamətində uzunmüddətli tədbirlər planı iřl nib hazırlanmalı v  həyata keçirilməlidir.

Ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. A.M.Məhərrəmov. Bakı,2009, Sahibkarlıq: nəzəriyyədən praktikaya. Nurlar, 360 s.
2. A.Şəkərəliyev, Q.Şəkərəliyev. Bakı, 2016 Azərbaycan iqtisadiyyatı: reallıqlar və perspektivlər.
3. Abdullayeva Z.H. Bakı, 2015, Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadiyyatın inkişafında rolu. İqtisad Univeristetini, 243 səh.
4. Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası
5. Azərbaycan Respublikası Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2004 – 2008-ci illər.
6. Azərbaycan Respublikası Regionlarının sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2008 – 2013-cü illər.
7. Azərbaycan Respublikası Regionların sosial – iqtisadi inkişafı Dövlət proqramı – 2013 – 2018 – ci illər.
8. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanunu. Bakı, 1992. Əlavə və dəyişikliklərlə Bakı, 2015.
9. Azərbaycan Respublikasında bəzi sahibkarlıq fəaliyyəti növlərinə xüsusi razılıq (lisenziya) verilməsinin təkmilləşdirilməsi tədbirləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 2000. Əlavə və dəyişikliklərlə, Bakı, 2018.
10. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı, 2016
11. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi haqqında ƏSASNAMƏ.2014-cü il 20 fevral
12. Azərbaycan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesin İnkişaf Agentliyi Nizamnaməsi. Bakı, 2018
13. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafının bazar mexanizmləri. Bakı, Elm, 2008. Kollektiv müəlliflər, 300 səh.

14. Bayramov V.İ. Azərbaycanca kiçik və orta sahibkarlığın formalaşması və inkişafının maliyyə təminatı məsələləri. Bakı, 2002. i.e.n alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya, 141 səh.
15. Ə.Ş.İmanov. Bakı, 2009, Kiçik sahibkarlıq.
16. E.R.İbrahimov, İ.H.İbrahimov. Bakı, 2004, Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi, hüquqi mexanizmi, 280 s.
17. İ.Qasımov, F.Cəbiyev. Bakı, 2017, İnnovasiya sahibkarlığı və texnoparklar.
18. İmanov Ə. Bakı, Elm, 2009, Kiçik sahibkarlıq, 368 səh.
19. Kiçik və orta sahibkarlığa dair idarəetmənin daha da təkilləşdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 2017.
20. Q.N.Manafov. Bakı, 2000, Sahibkarlıq fəaliyyətinin sosial-iqtisadi aspektləri.
21. Qasımov F.H., İsmayılov. Bakı, "MilliAviasiya Akademiyası nəşriyyatı", 2008, İ.H. Sahibkarlığın əsasları, 602 səh.
22. Məmmədova İ.İ. Bakı, 2002, Azərbaycanca kiçik biznesə kömək və onun inkişaf strategiyası. i.e.n alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiya, 131 səh.
23. N. Məmmədov, A. Məhərrəmov, S.Əhmədova. Bakı, 2011, Azərbaycan iqtisadiyyatı, "Azər nəşr", 522 s.
24. Niftullayev V. Bakı, Zaman, 2002, Sahibkarlığın əsasları, 618 səh.
25. S.X.Aslanov. Bakı, 2005, Sahibkarlıq hüququ.
26. Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların vahid məlumat reyestrinin forması və aparılması qaydası haqqında Əsasnamə. Bakı, 2011.
27. T.Əliyev, L. Babayev. Bakı, 2013, Regional innovasiya sisteminin təşkili və idarə edilməsi. Elm və təhsil, 272 s.
28. V.M.Niftullayev. Bakı, 2004, Sahibkarlığın əsasları.
29. Y.Buzanova, V.Yaroçkin. Bakı, 2008, Biznesin və sahibkarlığın təhlükəsizliyinin əsasları.

30. Z.Səmədžadə. Bakı, 2009, Çin qlobal dünya iqtisadiyyatında. “Elm və Təhsil”, 608 s.

Xarici dillərdə

1.Ali Farhoomand,Hong Kong, 2005, Small business management and entrepreneurship in Hong Kong.

2.Entrepreneurship and economic Development, Washington, 1989, Policy Research Working Paper, 250 p.

3.Eric Owen Smith, New York, 2003, The German economy. Routledge publishing.

4.Gerald I.Susman, Pennsylvania,2007, Small and medium-sized enterprises and global economy, 345 p.

5.Hamid Etemad, Northampton, 2004, International entrepreneurship in small and medium-sized enterprises.

6.Horst Siebert, 2005, German economy beyond the social market. Princeton University press, New Jersey.

7.J.Zoltan, B.Carlsson, C.Karlsson, Cambridge 2002, Entrepreneurship, small and medium-sized enterprises and the macroeconomy, 434 p.

8.Kaevan Gazdar, New Jersey, 199 Germany's balanced development, 233 p.

9.Leo Paul Dana, London 2006, Entrepreneurship and SMEs in the Euro-zone. Imperial Collage Press.

10.Lucie Pfaff, Orlando, 2007, The American and German Entrepreneur: Economic and Literary Interplay.

11.Niina Nummela.New York, 2011, International growth of small and medium-sized enterprises.

12.Small and medium-sized enterprises in countries in transition. Geneva, 2003, Book by United Nations.

13.The Mittlestand: The German Model and the UK. London, 2007, by Midland Bank.

1. И.Н.Шапкин,А.О.Баинов, Москва, 2003, Малое предпринимательства.

2.В.З.Черниак, Москва, 2002, Бизнес и планирование учебное пособие.

3.И.Кондраков, Н.Кондраков.Москва, 2013, Основы малого и среднего предпринимательства, 448 с.

4.И.С.Глебова, Садыртдинов Р.Р., 2009, Государственное регулирование малого и среднего предпринимательства.

5.Ичитовкин Б.Н, Красонрк, 1988, Немополитический сектор экономики в системе современного монополитического капитализма, с 176

6.Рубе В.А, Москва, 1978,Мелкое и среднее предпринимательство в условиях господства монополий, 213 с.

İnternet resurslari

1.<http://esnaf.gtb.gov.tr/data/54ace8d9f293705988210506/ckt.pdf>

2.<http://anfes.gov.az/az/show.page.phpguid703bc0ee-1f1c-11e0-abe4-2f80f755c2ce>

3.https://www.destatis.de/EN/Home/_node.html

4.<https://en.ifm-bonn.org/statistics/#accordion=1&tab=0>

5.https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en

6.<http://sahibkar.economy.gov.az/index.php/component/content/article/16-arayishlar/26-sahibkarligin-tarixi>

7.http://nilsdaehne.com/downloads/20180108_IGM_Lecture_WS1718.pdf

8.<https://www.economy.gov.az/article/kichik-sahibkarlig-meyar/21404>

9.<http://www.cesd.az/wp/economic-8.htm>

10.<http://smb.gov.az/nav/kob-evlri>

11.<https://economy.gov.az/article/statute-of-the-ministry/21260>

12.<https://economy.gov.az/uploads/fm/files/struktur.jpg>

13.<http://www.e-qanun.az/framework/39263>

14.<https://www.stat.gov.az/>

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. Sahibkarlıq subyektlərinin həcminə görə təsnifatı.....	16
Cədvəl 2. Almaniya sahibkarlıq müəssisələrinin işçilərin sayı və illik dövriyyəsi görə bölgüsü.....	30
Cədvəl 3. Almaniya sahibkarlıq müəssisələrini xarakterizə edən əsas makroiqtisadi göstəricilər.....	31
Cədvəl 4. KOS-lara Konsaltinq xidmətinin illər üzrə göstəriciləri.....	34
Cədvəl 5. Məsləhətçilərin fəaliyyət sahələri barədə məlumat.....	34
Cədvəl 6. KOS-lara göstərilən texnologiya və innovasiya konsaltinqi xidmətinin illər üzrə göstəricisi.....	35
Cədvəl 7. Müəssisə xarici peşə təhsili haqqında məlumat.....	36
Cədvəl 8. Müəssisə xarici peşə təhsili qurumlarına göstərilən yardım haqqında məlumat.....	36
Cədvəl 9. KOS-ların sayı barədə.....	61
Cədvəl 10. İqtisadi rayonlar üzrə kiçik və orta müəssisələrin paylanması.....	62
Cədvəl 11. KOS-ların makroiqtisadi göstəriciləri.....	63
Cədvəl 12. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun həyata keçirdiyi forumlar barədə məlumat.....	64
Cədvəl 13. Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun sahibkarlara verdiyi güzəştli kreditlər.....	65

Sxemlərin siyahısı

Sxem 1. Sahibkarlıq fəaliyyətinin növləri.....	17
Sxem 2. Almaniyada sənətkarlıq müəssisələri.....	32

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1. Almaniya KOS-larının bəzi iqtisadi göstəriciləri.....	29
Qrafik 2. Sənətkarlıq müəssisələrinin sahələr üzrə bölgüsü.....	33
Qrafik 3. Federal Məşğulluq Agentliyinin təşkilatı strukturu.....	44
Qrafik 4. İqtisadiyyat Nazirliyinin sahibkarlığın inkişafına birbaşa və ya dolayısı ilə təsir göstərən şöbələr	53
Qrafik 5. Sahibkarlığın inkişafı siyasəti və tənzimləsi şöbəsinin funksiaları.....	53
Qrafik 6. İqtisadiyyat Nazirliyinə tabe olan və sahibkarlığın inkişafına təsir edən müəssisə və təşkilatlar.....	54